

A-16185 666

VIKTOR ORDLIK

EMA-

KEELE

ÕPIK

IV KLASSILE

II VIHK

RK „PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“ ● TALLINN

VIKTOR ORDLIK

Sundeksemplar

EMAKEELE ÕPIK

IV KLASSILE

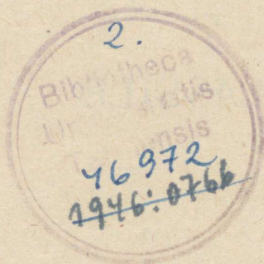
2. VIHK

~~3029~~

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1946

A-16185

Lauseliikmed.

30. Oeldis.

191. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid, mis koosnevad ainult pöörd sõna vormidest! Leida neile vastav küsimus!

I.

1. Töötab. 2. Helises. 3. Ei laiskle. 4. Ei kadunud. 5. On väsinud. 6. Oli näinud. 7. Ei olnud leidnud. 8. Jooske! 9. Ärgu nurisegu! 10. Ei olevat kuulnud.

Näidis:

Töötab — mida teeb?
Ei laiskle — mida ei tee?
jne.

II.

1. Lauldakse. 2. Ei loeta. 3. Õpiti. 4. Ei oleks kirjutatud. 5. Oleks arvutatud. 6. Hüütavat. 7. Ärgu karjutagu! 8. Ei joonistatud. 9. Ei oleks mängitud.

Näidis:

Lauldakse — mida tehakse?
Ei loeta — mida ei tehta?
jne.

Eeltoodud lühikesed laused koosnevad ainult ühest lauseliikmest — **öeldisest**. Öeldiseks on siin pöörd sõna. Öeldis vastab samadele küsimustele mis pöörd sõnagi.

31. Alus.

193. **Harjutus.** Ainult öeldisest koosnevaid lauseid tarvitame harva, sest nad ütlevad meile liiga vähe. Lausega tahame rohkem teada saada. Kirjutada 191. ülesande I osas antud, ainult öeldisest koosnevaile lauseile juurde, kes (või mis) on selle tegevuse **tegija!**

Tegevuse tegija (kes või mis teeb? kes või mis ei teinud? jne.)	Öeldis (mida teeb? mida ei teinud? jne.)
<i>Mees</i> <i>Kell</i> <i>Mina</i>	<i>töötab.</i> <i>helises.</i> <i>ei laiskle.</i> <i>ei kadunud.</i> <i>on väsinud.</i>
jne.	

194.

Lauses seda sõna, mis näitab tegevuse tegijat, nimetatakse **aluseks**. Alus vastab küsimustele: **kes (või mis) teeb? kes (või mis) ei tee jne.** Alus ja öeldis on lause pealiikmed.

195. **Harjutus.** Koostada 20 lauset, kus on ainult alus ja öeldis! Alusele tõmmata joon alla!

196. **Ülesanne.** Katsuda, kas saab ülesande nr. 191 II osas antud, ainult öeldisest koosnevatele lause-tele juurde lisada, kes (või mis) on selle tegevuse tegija (alus)!

Tegevuse tegija — alus (kes või mis teeb? kes või mis ei teinud? jne.)	Öeldis (mida tehakse? mida ei tehta? mida tehti? jne.)
Ei saa juurde lisada, kes on laulja.	<i>Lauldakse.</i>
Ei saa juurde lisada, kes ei loe.	<i>Ei loeta.</i>
. . . . .	<i>Õpiti.</i>
. . . . .	<i>Ei oleks kirjutatud.</i>
jne.	

*197. **Ülesanne.** Korrata asesõnu (vt. nr. 167—173)!

198. **Harjutus.** Koostada 20 lauset, milledes aluseks on asesõna! Alusele tõmmata kaks joont, öeldisele üks joon alla!

Näidis: Ma loen seda raamatut juba teist korda.

Kes tõi mulle selle raamatu? Me

kinkisime temale kolm raamatut.

199.

Kui aluseks on asesõna, siis võime selle sageli ära jätta, ilma et lause mõte seejuures muutuks. Näiteks: Ma loen seda raamatut juba teist korda. = Loen seda raa-

matut juba teist korda. Me kinkisime temale kolm raamatut. = Kinkisime temale kolm raamatut.

200. **Harjutus.** Kirjutada harjutuse nr. 198 lausetest need, mille juures see on võimalik, ilma asesõnast aluseta.

201. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid! a. = alus, ö. = öeldis.

Kuhu ^{a.}sa ^{ö.}lähed? — Ma ^{a.}läh^{ö.}en metsa. — Kuhu metsa ^{a.}sa ^{ö.}lähed? — Ma ^{a.}läh^{ö.}en Pillapalu metsa. — Mis ^{a.}sa sinna ^{ö.}lähed? — Ma ^{a.}läh^{ö.}en sinna metsatöele. — Kellega ^{a.}sa koos ^{ö.}töötad? — Ma ^{a.}tööt^{ö.}an koos Ülesoo Kustasega. — Kui palju ^{a.}te päevas puid ^{ö.}valmistate? — Me ^{a.}valmist^{ö.}ame päevas umbes 12 ruumimeetrit puid.

Jutlemisel aga harilikult nii ei kõnelda!

Kõneldakse umbes nii:

Kuhu ^{ö.}lähed? — Metsa. — Kuhu metsa? — Pillapalu metsa. — Mis ^{a.}sinna? — Metsatöele. — Kellega ^{a.}sa koos ^{ö.}töötad? — Ülesoo Kustasega. — Kui palju puid ^{ö.}päevas ^{ö.}valmistate? — Umbes 12 ruumimeetrit.

202.

...sineb lauseid, milledes **puudub** alus ja öeldis või üks nendest.

203. **Harjutus.** Valida lugemikust 15 lihtsamat lauset (seesuguseid, kus puuduvad komad, sõna ja) ja tõmmata alusele kaks joont, öeldisele üks joon alla!

204. **Ülesanne.** Vaadelda tabelis esinevaid lauseid!

Lauses ainult alus ja öeldis.	Lauses peale aluse ja öeldise veel teisi lause liikmeid.
Isa sõitis.	<i>Juba varahommikul sõitis isa naabriga heinamaale heinu tooma.</i>
Me vedasime.	<i>Õhtuks me vedasime heinamaalt kõik heinad koju.</i>
Naaber aitas.	<i>Meie hea naaber aitas meil oma hobusega heinu vedada.</i>

205.

Ainult alusest ja öeldisest koosnevat lauset nimetatakse **laiendamata lihtlauseks**. Lauseid, kus on peale aluse ja öeldise veel teisi lause liikmeid, nimetatakse **laiendatud lihtlauseks**. Laiendatud lihtlause ei ole komasid ega sõna ja.

206. **Harjutus.** Muuta järgmised laiendamata lihtlauseid laiendatud lihtlauseteks! Laiendatud lihtlause tõmmata alusele kaks joont, öeldisele üks joon alla!

1. Kalju lahkub. 2. Ta jõuab. 3. Kell heliseb. 4. Õpilased lähevad. 5. Õpetaja tuleb. 6. Lapsed tõusevad. 7. Lap-

sed istuvad. 8. Õpetaja küsib. 9. Urve ei tea. 10. Rein vastab.

Näidis: *Minu pinginaaber Kalju lahkub alati varakult kodunt.*

207. **Harjutus.** Kirjutada lugemikust 10 laiendatud lihtlauset. Alusele tõmmata kaks joont, öeldisele üks joon alla!

*208. **Kordav harjutus.** Kirjutada lugemikust 15 laiendatud lihtlauset ja tõmmata neis esinevatele nimisõnadele üks, omadussõnadele kaks joont alla.

32. Sihitis.

209. **Ülesanne.** Jälgida seletusi uue lauseliikme kohta!

I.

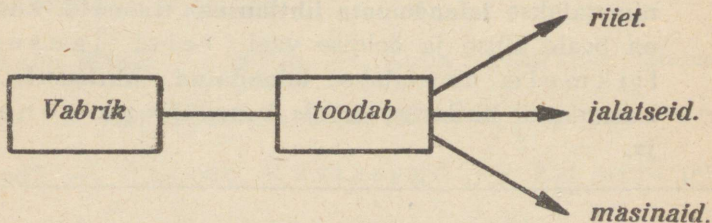
Vabrik toodab.

Selle laiendamata lihtlause mõte ei ole täielik, sest lause ei ütle, **mida** vabrik toodab.

Alus
(mis?)

Õeldis
(mida teeb?)

Mida?

jne.

Saame laiendatud lihtlauseid:

1. Vabrik toodab riidet. 2. Vabrik toodab jalatseid. 3. Vabrik toodab masinaid.

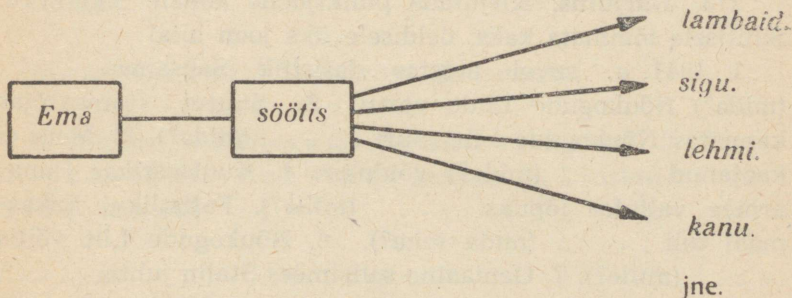
Ema söötis.

Ka selle laiendamata lihtlause mõte ei ole täielik. Tahame teada, *k e d a* ema söötis.

Alus
(kes?)

Õeldis
(mida tegi?)

Keda?

Saame laiendatud lihtlused:

1. Ema söötis **lambaid.** 2. Ema söötis **sigu.** 3. Ema söötis **lehmi.** 4. Ema söötis **kanu.**

210.

Seda sõna lauses, millele õeldisega märgitud tegevus on sihitud, nimetatakse **sihitiseks**. Sihitis laiendab õeldist.

211. **Ülesanne.** Jälgida järgmistes lausetes sihitisi ja nende küsimusi!

Alus	Õeldis	Sihitis
Rünnak	ei hirmutanud	sõdureid (keda?).
Vaenlane	olevat pommitanud	sadamat (mida?).
Sõdurid	armastavad	laulda (mida (teha)?).
Punaarmee	vabastas	Eesti (mille?).

<i>Sõdur</i>	<i>päästis</i>	<i>kaaslane</i> (kelle?).
<i>(Teie)</i>	<i>vallutage</i>	<i>kuulipilduja</i> (mis?)!
<i>(Sa)</i>	<i>too</i>	<i>hobune</i> (kes?)!

212.

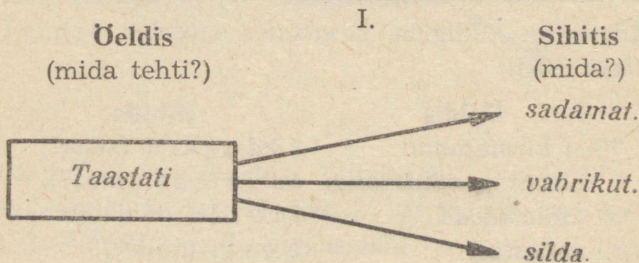
Sihitis vastab küsimustele: **keda? mida? kes? mis?**
kelle? mille? mida (teha)?

213. **Harjutus.** Kirjutada punktjoone kohale sihitisi! Sihitisele tõmmata kaks, öeldisele üks joon alla!

1. 1941. a. suvel alustas fašistlik Saksamaa . . . . . (mida?) Nõukogude Liidu vastu. 2. Suures Isamaasõjas kannatas Nõukogude Liit suuri . . . . . (mida?). 3. Meie ei kaotanud . . . . . (mida?) võidusse. 4. Kuulsusriikas Punaarmee vallutas lõpuks . . . . . (mille?). Fašistlikul Saksamaal tuli . . . . . (mida teha?). 6. Nõukogude Liit võitis . . . . . (mille?). 7. Geniaalne seltsimees Stalin juhtis . . . . . (keda?). 8. Suures Isamaasõjas abistas Nõukogude Liit vabadustarmastavaid . . . . . (keda?). 9. Iga nõukogude inime armastab oma . . . . . (mida?). 10. Kaotagem nüüd . . . . . (mis?)! 11. Taastagem . . . . . (mis?)! 12. Täitkem oma . . . . . (mis?) kodumaa vastu!

*214. **Ülesanne.** Meenutada neid ainult öeldisest koosnevaid lauseid, milledele ei saa alust juurde lisada (vt. nr. 196)!

215. **Ülesanne.** Vaadelda sihitist aluseta lauseis!

Sihitis
(mida?)

Õeldis
(mida tehti?)

Sadamat

Vabrikut

Silda

taastati.

Saame alusest laiendatud lihtlauseid:

1. *Taastati sadamat. Sadamat taastati.* 2. *Taastati vabrikut. Vabrikut taastati.* 3. *Taastati silda. Silda taastati.*

II.

Õeldis
(mida tehti?)

Sihitis
(mis?)

Ehitati

vabrik.

teater.

koolimaja.

Sihitis
(mis?)

Õeldis
(mida tehti?)

Vabrik

Teater

Koolimaja

ehitati.

Saame aluseta laiendatud lihtlaused:

1. Ehitati vabrik. Vabrik ehitati. 2. Ehitati teater. Teater ehitati. 3. Ehitati koolimaja. Koolimaja ehitati.

216.

Ärge pidage lauseis, milledes alus puudub, sihitist aluseks!

217. **Harjutus.** Tõmmata järgmistes lausetes alusele kaks, sihitisele üks joon alla!

1. Ehitati uut kolmekordset elumaja. 2. Autod vedasid kogu päeva telliseid. 3. Naised ladusid kive riita. 4. Maja vundament valmistati paest. 5. Laed valati tsemendist. 6. Ära too siia enam kive! 7. Sa ulata mulle suur vasar! 8. Paigutage talad siia! 9. Asetasin aknaraami kohale. 10. Sina otsi inseneri mõõdulint üles! 11. Insener kutsuti nõupidamisele. 12. Noored töölised ei tahtnud vanadest halvemini töötada. 13. Vana müürsepp õpetas noort töolist. 14. Norme ületati iga päev mitmekordselt. 15. Eesrindlike tööliste pildid asetati autahvlile. 16. Maja valmib kindlasti enne tähtaega.

*218. **Harjutus.** Kirjutada lugemikust 15 laiendatud lihtlauset. Alusele kirjutada **a**, öeldisele **ö**. ja sihitisele **s**!.

33. Täis- ja osasihitis.

219. Ülesanne. Vaadelda järgmist tabelit!

Täissihitis (kes? mis? kelle? mille?)		Osasihitis (keda? mida?)	
Tegi täiesti valmis.	<i>Vello tegi lumimehe (mille?).</i>	<i>Vello tegi lumimeest (mida?).</i>	Ei lõpetanud.
Töö viidi lõpule.	<i>Valmistati uus kelk (mis?).</i>	<i>Valmistati uut kelku (mida?).</i>	Ei lõpetatud.
Pühkis kogu lume.	<i>Isa pühkis kõnniteelt lume (mille?) ära.</i>	<i>Isa pühkis kõnniteelt lund (mida?).</i>	Pühkis osa lumest.
Vedas kõik heinad.	<i>Naaber vedas heinad (mis?) koju.</i>	<i>Naaber vedas heinu (mida?) koju.</i>	Vedas osa heinest.
Sõi kõik ära.	<i>Poiss sõi terve võileiva (mille?).</i>	<i>Poiss sõi võileiba (mida?).</i>	Sõi ainult osa.
		<i>Ära kutsu poissi (keda?) välja!</i>	Keelav.
		<i>Ma ei kutsunud poissi (keda?) välja.</i>	Eitav.
Edaspidi, tulevikus.	<i>Me kutsume Mihkli (kelle?) appi.</i>	<i>Me kutsume Mihklit (keda?) appi.</i>	Praegu on kutsumine käsil, olevikus.

Täissihitist (kes? mis? kelle? mille?) tuleb tarvitada, kui kõneldakse kogu asjast ja tegevus on lõpule viidud. Täissihitisega saab väljendada edaspidist tegevust, tulevikku.

Osasihitist (keda? mida?) tuleb tarvitada, kui tegevus ei ole lõpule viidud, kui kõneldakse osast, kui keelame või eitame. Osasihitisega saame väljendada käsilolevat tegevust, olevikku.

221. **Ülesanne.** Seletada, missugune mõtteline vahe on järgmistes lausepaarides!

Täissihitisega (kes? mis? kelle? mille?)	Osasihitisega (keda? mida?)
<i>Pioneeride salk pidas koonduse.</i>	<i>Kui ma kooli jõudsin, pidas pioneeride salk koondust.</i>
<i>Pioneerid õppisid uue laulu.</i>	<i>Pioneerid õppisid uut laulu.</i>
<i>Maret ja Ene valmistavad suure loosungi.</i>	<i>Maret ja Ene valmistavad suurt loosungit.</i>
<i>Mihkel valmistas tähed.</i>	<i>Mihkel valmistas tähti.</i>
<i>Leelo ajas kliistri maha.</i>	<i>Leelo ajas kliistrit maha.</i>
<i>Arvo joonistas seinalehele karikatuuri.</i>	<i>Arvo joonistas seinalehele karikatuuri.</i>
<i>Helju koostas peal- kirjad.</i>	<i>Helju koostas peal- kirju.</i>

222. Ülesanne. Miks on tarvitatud järgmisel äri siltkuulutusel osasihitist?

Siin on müüa:

kausse, taldrikuid, tasse,
lusikaid, nuge, kahvleid,
klaase, kruuse, kastruleid,
panne, sõelu, kanne, riive
ja muid majapidamistarbeid.

Miks peab ütlema:

Ma tõin hobuse (mitte: hobust!). Kas võib selle paki (mitte: seda pakki!) siia jätta? Vend ei lugenud seda raamatut (mitte: selle raamatu!) läbi. Toa ust (mitte: uks!) ei tule lukustada. Ära kutsu Ülot (mitte: Ülo!) siia!

223. **Harjutus.** Muuta lauseid nii, et neis tuleb tarvitada osasihitise asemel täissihitist!

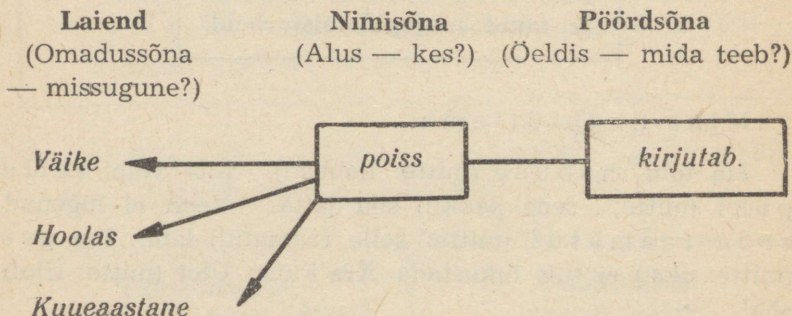
1. Naabri Ain veeretab suurt lumepalli (mida?).
2. Ehitati kõrget kindlust (mida?).
3. Ära tee lumevalgust (mida?)!
4. Suuremad poisid pidasid ägedat lumesõda (mida?).
5. Väike Linda vedas kelku (mida?) mäe otsa.
6. Ära lõhu seda ilusat lumimeest (mida?)!
7. Ma ei pidanud lumesõda (mida?).
8. Ära tee kõvu lumekuule (mida?)!
9. Ma suusatan heameelega pikka maad (mida?).
10. Majahoidja raius ukse eest jääd (mida?).
11. Enn ei lükanud Vellot (keda?) pikali.
12. Mina teen uusi suuski (mida?).
13. Poisid pühkisid liuväljakut (mida?).
14. Võimlemisõpetaja õpetas tüdrukuid (keda?) uisutama.
15. Ema koob ilusaid kindaid (mida?).

34. Täiend.

*224. **Ülesanne.** Korrata nimi- ja omadussõna!

*225. **Ülesanne.** Vaadelda harjutust nr. 154!

226. **Ülesanne.** Vaadelda järgmist laiendamata lihtlause omadussõnaga laiendamist!

Saame järgmised laiendatud lihtlaused:

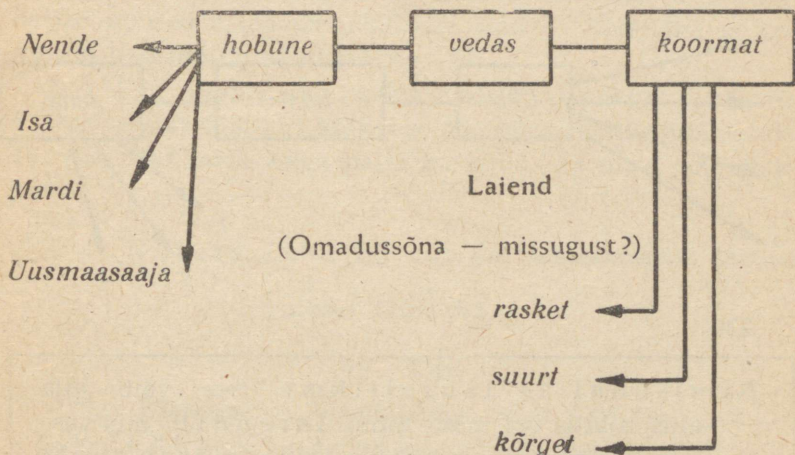
1. **Väike** poiss kirjutab.
2. **Hoolas** poiss kirjutab.
3. **Kuueaastane** poiss kirjutab.

227. **Harjutus.** Eelmise ülesande näite eeskujul leida omadussõnalisi laiendeid järgmiste lausete nimisõnalisele lauseliikmele! Kujutada enne kõik piltlikult ja siis kirjutada laiendatud lihtlaused välja! Laiendile tõmata kaks, nimisõnalisele lauseliikmele üks joon alla.

1. Õpilane õppis. 2. Ellu ei laulnud. 3. Nuga oli kadunud.

228. **Ülesanne.** Vaadelda järgmist laiendatud lihtlause veelkordset laiendamist!

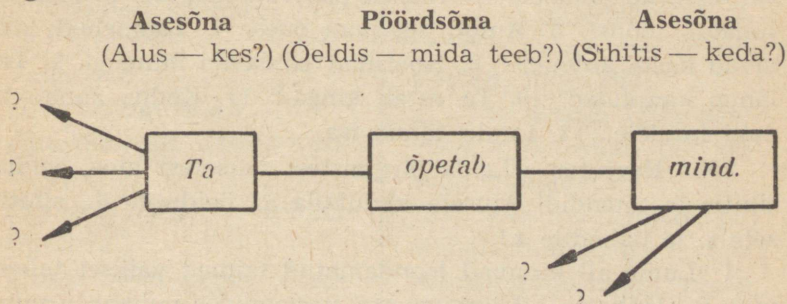
Laiend (kelle oma?)   **Nimisõna** (Alus — kes?)   **Pöördsõna** (Õeldis — mida teigi?)   **Nimisõna** (Sihitis — mida?)

Saame koostada hulga laiendatud lihtlauseid. Näiteks:

1. **Nende** hobune vedas **rasket** koormat.
2. **Nende** hobune vedas **suurt** koormat.
3. **Isa** hobune vedas **kõrget** koormat.
4. **Uusmaasaaja** hobune vedas **suurt** koormat.

229. **Ülesanne.** Katsuda laiendada järgmisi laiendatud lihtlauseid laienditega, mis vastavad küsimustele mis-sugune? kelle, mille oma?

hulk veetaimi. 3. Pooleldi lumehange tuisanuna tukuvad põõsad. 4. Tardunult seisavad valgetüvelised kased. 5. Vaikselt norutavad heledakoorelised haavad. 6. Ka igihaljad kuused magavad rahulikku und. 7. Kogu haljas loodus on kaotanud oma elus-ilme.

8. Meid ümbritsev loodus väärrib kosutavat puhkust. 9. Pool aastat töötasid kõik elavad taimed vahetpidamatult. 10. Nad tõid meile väga palju kasu. 11. Ja nüüd nad puhkavad.

^{ö.} ^{t.} ^a
 Näidis: *Lume all uinuvad loendamatud taimed*
^{t.} ^{s.}
vaikset talveund.

35. Üte.

*233. **Ülesanne.** Meenutada, mida teame küsi-, käsk-, hüüd- ja soovlausetest (vt. nr. 22)!

*234. **Harjutus.** Kirjutada küsi-, käsk-, hüüd- ja soovlauseid (kokku 12 lauset)!

235. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lauses ei ole ligemalt nimetatud, keda kästakse, hüütakse, kellele soov esitatakse, kellelt küsitakse.

Lauses on eri sõnaga nimetatud, keda kästakse, hüütakse, kellele soov esitatakse, kellelt küsitakse.

Tulge siia!
 (Teie tulge siia!)
 Aita mul pilt seinale riputada!
 (Sa aita mul pilt seinale riputada!)
 Minge nüüd tagasi klassi!

Lapsed, tulge siia!
 (Teie, **lapsed**, tulge siia!)
 Aita mul, **Ilmar**, pilt seinale riputada!
 (Sa aita mul, **Ilmar**, pilt seinale riputada!)
 Minge nüüd tagasi klassi,
tublid poisid!

(Teie minge nüüd tagasi klassi!)

Miks sa siia jäid?

(Teie minge nüüd tagasi klassi, **tublid poisid!**)

Miks sa, **Tiit**, siia jäid?

Leida nendes lausetes alus! Mis liiki sõna on aluseks?

Seda sõna küsi-, käsk-, hüüd- ja soovlauses, mis ligemalt näitab, kelle poole pöördatakse, nimetatakse **ütteks**. Üte võib koosneda mitmest sõnast.

236. **Harjutus.** Leida lugemikust 5 üttega lauset! Kirjutada nad vihikusse! Üttele tõmmata joon alla, kirjavahemärgid ütte juures teha värvilised!

237. **Ülesanne.** Vaadelda ütte asetust lauses ja kirjavahemärke ütte juures!

Seltsimehed, siin on tarvis vastu pidada punaarmeeasliku sitkusega!

Siin, seltsimehed, on tarvis vastu pidada punaarmeeasliku sitkusega!

Siin on tarvis vastu pidada punaarmeeasliku sitkusega, seltsimehed!

238.

Üte eraldatakse teistest lauseliikmetest komaga (või komadega — lause keskel).

239. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Alus (kes?)	Üte	Õeldis (mida tee?)	Sihitis (mida?)
Sa		too	naelu!
Sa,	Kaarel,	too	naelu!
240.	Kaarel,	too	naelu!

Ütte tarvitamisel sagedasti puudub lauses alus.

241. **Harjutus.** Koostada 10 üttega lauset! Üttele tõmata joon alla! Kirjavahemärgid teha värvilised!

242. **Harjutus.** Määrata järgmistes lausetes kõik tuntud lauseliikmed! Alusele kirjutada **a.**, öeldisele **ö.**, sihitisele **s.**, üttele **ü.** ja täienditele **t.**!

Viljandis,

15. jaanuaril 1946. a.

Armas sõber!

Miks sa, Arvo, mulle ei kirjuta? Saatsin Sulle möödunud kuul pika kirja. Tolles kirjas kirjutasin pikemalt oma koolielust. Vahepeal on esimene poolaasta juba lõppenud. Tunnistus oli mul päris hea. Isa kinkis hea õppimise tasuks mulle uued suusad. Kogu talvevaheaja veetsin peamiselt suusatamisega. Nüüd läheb suusatamine eriti hästi. Pioneerid korraldavad varsti suure suusavõistluse. Sellest kavatsen ma ka osa võtta. Hiljuti valiti mind salgajuhiks. Tahaks väga võistlustel tulla esimeste hulka. Eks ma järgmises kirjas tulemustest teata.

Kirjuta mulle kiiresti oma elust. Kuidas elab Valdeko? Mida teeb Su väikeveli?

Parimate tervitustega

Sinu Ilmar.

*243. **Kordav harjutus.** Kirjutada järgmistes lausetes kriipsu asemele **d** või **t** ja asetada sulgudesse puuduvad küsimused (vt. nr. 5)! Vaadelda lauseid ja otsustada, missugused lauseliikmed on harvendatult trükitud!

1. Hakkasin käsitöö— ( ) tegema. 2. Lõikasin paraja tüki roosa— paberi— ( ). 3. Anna mulle sirkli— ( )! 4. Mul on vaja ka lilla— paberi— ( ). 5. Kus on minu värvilise— läikpaberi— ( )? 6. Puu— ( ) tegin rohelisest paberist. 7. Õde pesi kõik oma valge— krae— ( ) puhtaks. 8. Näita oma valge— krae— ( )! 9. Ema parandas minu

kitli— ( ). 10. Helli triikis õe kirju— seeliku— ( ). 11. Too siia oma tumeda— seeliku— ( )! 12. Keedeti tee— ( ). 13. Praeti värskel— liha ( ). 14. Panin paberi— ( ) kaante vahele. 15. Ema tõi lauale hapu— peedisalati— ( ). 16. Isale meeldivad hapu— salati— ( ). 17. Helli koristas musta— toidunõu— ( ) laualt. 18. Ära määri õpiku— ( ) ära! 19. Ma pesin musta— taldriku— ( ) puhtaks. 20. Hea— öö— ( ), emake!

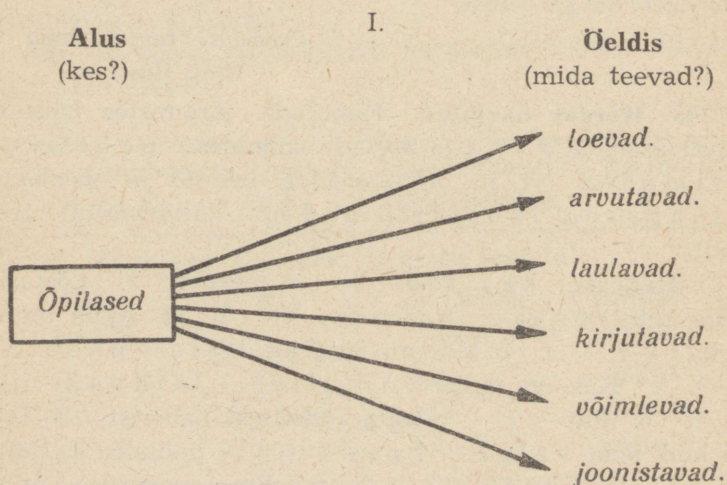
*244. **Kordav harjutus.** Koostada lauseid, kus esinevad järgmised sõnad mitmesugustes muudetes (vt. nr. 111 ja 116)!

Valss, valssima, kirss, varss, pulss, märss, marss, marssima, kärss, värss, hirss.

Näidis: Varss nosis märssist heinu.

36. Koondlause.

245. **Ülesanne.** Jälgida järgmisi piltlikult kujutatud lauseid!

Saame laused:

Õpilased loevad. Õpilased arvutavad. Õpilased laulavad. Õpilased kirjutavad. Õpilased võimlevad. Õpilased joonistavad.

Nii me aga ei kõnele, kui juttu on samadest õpilastest. Kõnelemisel me ei korda kõigis neis lauseis olevat ühist alust „õpilased“. Me ütleme kõik ühe lausega — koondlausega:

Õpilased loevad, arvutavad, laulavad, kirjutavad, võimlevad ja joonistavad.

II.

Alus
(kes?)

Õeldis
(mida tehku?)

Aili,

Leida

ja (või) Maimu

laulgu!

Siin me ei korda ühist õeldist, vaid ütleme:

Aili, Leida ja Maimu laulgu!

Aili, Leida või Maimu laulgu!

III.

Samuti võib koondlauseis olla mitu sihitist ja täiendit.

Näiteks:

Salme ei ostnud mulle vihikut ega kaustikut.

Alus
(kes?)

Õeldis
(mida ei teinud?)

Sihitised
(mida?)

Paulile kingiti lilla ehk violett pliits.

↓ ↓ ↓ ↓
Õeldis Täiendid Sihitis
(mida tehti?) (missugune?) (mis?)

Sinine ega roheline paber ei kõlba selleks tööks.

↓ ↓ ↓ ↓
Täiendid Alus Õeldis
(missugune?) (mis?) (mida ei tee?)

246.

Lauset, milles on mitu ühesugust lauseliiget (õeldist, alust, sihitist jne.), nimetatakse **koondlauseks**. Koondlausest eraldatakse ühesugused lauseliikmed komadega, kusjuures kaks viimast seotakse abisõnadega **ja, ning, või, ehk, ega**.

Ja, ning, või, ehk, ega ette koma ei asetata.

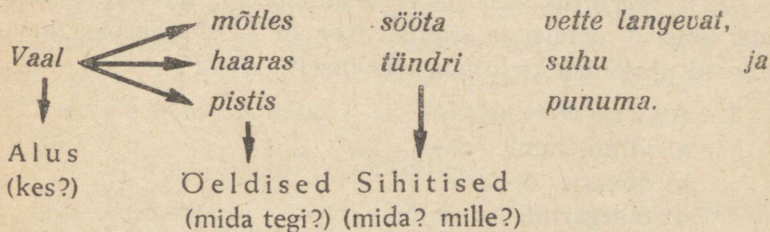
247. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid! Ka need on koondlauseid.

I.

Kalevipoeg laulis → *linnud lepikusse,*
↓ ↓ → *laulukanad kaasikusse,*
lõokesed lagedale ja
↓ ↓ → *pääsukesed päevapaistele.*
↓
Alus Õeldis Sihitised (kes?)
(kes?) (mida tegi?)

Kalevipoeg laulis linnud lepikusse, laulukanaad kaasikusse, lõokesed lagedale ja pääsukesed päevapaistele.

II.

Vaal mõtles sööta vette langevat, haaras tündri suhu ja pistis punuma.

248. **Harjutus.** Otsida lugemikust 10 koondlauset! Kirjavahemärgid ja siduv abisõna kirjutada koondlauses värviliselt!

249. **Ülesanne.** Vaadelda abisõnade **ehk** ja **või** tarvitamist koondlauses!

ehk	või
Pliiats oli violett ehk lilla.	Pliiats oli violett või punane.
Otsin uue ajakirja ehk žurnaali!	Too mulle mõni ajaleht või ajakiri!
Kuremarju ehk jõhvikaid oli tänavu rohkesti.	Naine vist müüs mustikaid või mustsõstraid.
Ta asus Viljandimaale ehk Sakalasse.	Ta sõitis Tartu või Võrru.
See oli Toots ehk Kentuki Lõvi.	Eemal suusatas Pärt või Eedi.
Kui ühel asjal, isikul, kohal jne. on kaks nime.	Kui juttu on erinevaist asjadest, isikutest, kohtadest jne.

250. **Harjutus.** Koostada 10 koondlauset, tarvitades sidumiseks abisõnu **ehk** ja **või**!

*251. **Harjutus.** Koostada koondlauseid, tarvitades järgmisi aluseid, öeldisi ja sihitisi! Komad ja sidumiseks tarvitavad abisõnad kirjutada värviliselt!

1. Alused:

- a) vihm, lumi, rahe
- b) õpetaja, õpilane
- d) margariin, kunstvõi
- e) kased, tammed, haavad, lepad, pärnad, vahtrad

2. Öeldised:

- a) hüppas, kukkus
- b) lauldi, mängiti, tantsiti
- d) ei kisanud, käratsenud

3. Sihitised:

- a) heinu, puid
- b) süngi, voodi
- d) raamatuid, vihikuid, pliiatseid, kumme, sulgi, sulepäid
- e) mängida, hüpata
- g) look, ohjad.

Näidis: Vihm, lumi ja rahe on sademed.

* 252. **Kordav harjutus.** Seletada, miks on järgmistes lausetes harvendatult trükitud sõnad nii kirjutatud (vt. nr. 86 ja 111)!

- 1. Ma ei saanud kättki liigutada.
- 2. Vanaema istus kättki juures.
- 3. Sellgi kutsuti uut kangast vaatama.
- 4. Miks taevast juba ei selgi?
- 5. Kukki katkestas seepeale kiremise.
- 6. Kanapoegadest kasvas palju kukki.
- 7. Ära kelgi oma tarkusega!
- 8. Kellgi pandi seisma.
- 9. Laps kartis pimedaid nukki.
- 10. Sõin kogu leiva nukki.
- 11. Nukki riietati uude kleiti.
- 12. Puhastasin koera

konggi. 13. Ära sa siin nii palju konggi! 14. Konggi magab talveund. 15. Paki raamat paberisse! 16. Tassisin suurt pakki. 17. Pakkki tundus nüüd olevat kergem. 18. Pallgi ei valmistanud lapsele rõõmu. 19. Isa asetask seinale uue palgi. 20. Pakki maksti kohe välja. 21. Aita mul palki tõsta! 22. Vana panngi müüdi ära. 23. Pange põhi oli katki. 24. Valasin vett pange.

37. Liitlause.

253. Ülesanne. Vaadelda ja võrrelda järgmisi lauseid!

Lihtlused	Liitlused
Maad küntakse mitu korda. Seemet külvatakse üks kord.	Maad küntakse mitu korda, seemet külvatakse üks kord.
Rusikas on igaühel. Mõistust on ainult mõnel.	Rusikas on igaühel, aga mõistust on ainult mõnel.
Vaev teeb vanaks. Mure muudab mustaks.	Vaev teeb vanaks ja mure muudab mustaks.
Ühe hoobiga ei lange puu. Ühest palgist hoonet ei ehitata.	Ühe hoobiga ei lange puu ega ühest palgist ei ehitata hoonet.
Tuli usin tulema. Vesi väle veerema. Raha karme kaduma.	Tuli usin tulema, vesi väle veerema, raha karme kaduma.

254.

Liitlause koosneb kahest või mitmest lihtlausest. Liitlausest eraldatakse üksikud laused ainult koma või seotakse nad siduvate abisõnadega (sidesõnadega). Liitlause lugemisel tuleb enne koma häält madaldada ja koma kohal teha väike peatus.

255. **Harjutus.** Moodustada järgmistest lihtlausetest liitlaused! Komad ja sidesõnad kirjutada värviliselt!

1. Rakendatakse hobune ree ette. Sõidetakse palgi-veole. 2. Lõpeb heinamaa. Algab võsastik. Seejärel tuleb mets. 3. Eemalt kostab hääli. Varsti jõutakse puulõikajate juurde. 4. Saed vinguvad. Löögid lajatavad. Oksad ragisevad. Maa väriseb langevatest puudest. 5. Veel mõni hoop. Mehed hüppavad eemale. 6. Latv lööb värisema. Siis hakkab tüvi kalduma. Ragisedes vajub puuhiiglane lumme. 7. Palgid vinnatakse reele. Voor hakkab liikuma laoplatši poole. 8. Lumi krudiseb. Hobused puristavad. Reed nagi-sevad. Mehed ajavad juttu. 9. Vahepeal on saabunud õhtu. Päike on laskumas metsa taha. 10. Läänetaevas punetab. Lumele langevad pikad varjud. 11. Muutub külmemaks. Reetallad hakkavad laulma. 12. Laoplatšil veeretatakse palgid riita. Alustatakse sõitu kodu poole. 13. Aiateibad pauguvad. Kuu paistab. Tähed sirendavad. Lumi on kui kalliskividega üle külvatud.

* 256. Lihtlauseid seotakse vahel väga keerukateks liitlauseteks. Näiteks:

Kõige enne tõusid üles saarlased, kes, lammutanud kantsi, mille varal piiskop oma mõõgasulastega neid ikkes hoidis, tulid sõjasõiduga mandrile.

257. **Ülesanne.** Otsida lugemikust 5 keerulist liitlauseid! Kõik kirjavahemärgid ja sidesõnad (**ja, kui, et, aga, ehk, sest, siis, või, ning** jne.) kirjutada värviliselt!

* 258. **Ülesanne.** Meenutada ja korrata, mida on õpitud koondlausest (vt. nr. 245—251)!

259. **Ülesanne.** Kirjutada lugemikust vähemalt 10 sarnast lihtsamat liitlauseid, kus lihtlaused on seotud sidesõnaga **ja** või **ning**! Sidesõnad ja komad kirjutada värviliselt!

Liitlauses harilikult **ja** ja **ning** ette koma ei p a n d a.
Seda tehakse ainult siis, kui tahetakse pidada erilist pausi (näiteks üllatuse, ootamatuse jne. puhul).

261. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Kündmisega tahtis Kalevipoeg austada põllutööd, **mis** ta riigis pidi saama peatööks.

Majast astus välja mõõduka moega v a n a m e e s, **kes** oli kuulus Lapu tark Varrak.

Ta teadis, **mis** see oli.

Nemad nägid, **kes** see oli.

Mõtlemiseks: Millal tarvitame lausete sidumiseks sõna **kes**, millal sõna **mis**?

262.

Lausete sidumisel sõnadega **kes** ja **mis** seisab liitlauses nende ees alati koma.

263. **Harjutus.** Koostada vähemalt 12 liitlauseid, milles lausete sidumiseks on tarvitatud sõnu **kes** ja **mis**!

264. **Ülesanne.** Otsida lugemikust 10 lihtsamat liitlauseid, kus lausete sidumiseks on tarvitatud sidesõna **et**! Sõna **et** ja komad kirjutada värviliselt!

265. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Siil ei julgenud põõsast välja tulla, **seepärast et** ta oli alasti.

Kalevipoeg andis Varrakule isa tarkuseraamatu, **sest** ta oli seda lubanud.

Kalevipoeg rabas raske rusikaga, **nii** et kalju lõhkes.

seepärast et = sest

266.

Liitlauses pannakse sõna **et** ette alati koma. Kui sõna **et** ees on sõna **seepärast** või **nii**, pannakse koma nende ette.

267. **Harjutus.** Koostada 10 liitlauset, tarvitades lausete sidumiseks sõnu **seepärast et** ja **nii et**!

268. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihthlause	Liitlause
Kalevipoeg esialgu vaid manitses sortsipoegi. vaid = ainult	Sortsipojad ei pannud Kalevipoja manitsusi tähelegi, vaid jagasid hoope edasi.

269. **Ülesanne.** Otsida lugemikust 5 sellist liitlauset, kus lausete sidumiseks on tarvitatud sõna **vaid**! Sõna **vaid** ja kõik kirjavahemärgid kirjutada värviliselt!

270.

Lausete sidumisel sõnaga **vaid** seisab liitlauses sõna **vaid** ees alati koma. Lihthlauses sõna **vaid** (täheandus: **ainult**) ette koma ei panda.

271. **Harjutus.** Koostada 10 lihtlauset, kus esineb sõna **vaid**!

272. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Siilike mässis enese Kalevipoja kasukahõlma, **kuid** sellest piisas ainult seljale ja külgedele.

Kalevipoeg lõi kalju rusikaga lõhki, **kuid** jäi ise kätt-pidi kinni.

Kui liitlauses laused on liidetud sõna **kuid** abil, pannakse selle ette alati koma.

274. **Ülesanne.** Leida lugemikust või koostada ise 10 liitlauset, kus lausete liitmiseks on tarvitatud sõna **kuid**! Sõnale **kuid** tõmmata joon alla, komad teha värviliselt!

275. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Kalevipoeg päris Varrakult, **kuidas** saab sõita maailma otsa.

Kalevipoeg tegi nii, **kuidas** siilike õpetas.

276.

Liitlauses on sõna **kuidas** ees alati koma.

277. **Harjutus.** Koostada 10 liitlauset, tarvitades lausete sidumiseks sõna **kuidas**! Sõnale **kuidas** tõmmata joon alla, komad teha värviliselt!

278. **Ülesanne.** Otsida lugemikust 5 liitlauset, kus laused on liidetud sõna **kus** abil! Jälgida kirjavahemärke!

279.

Liitlauses on sõna **kus** ees alati koma.

280. **Harjutus.** Asetada järgnevais lauseis puuduvad komad vajalikkudesse kohtadesse! Seletada, miks komad nii asetatakse!

1. Kalevipoeg jõudis Soome randa **kus** ta väsinuna istus kaljurünkale. 2. Esimesed päikesekiired hakkasid särama **kuid** inimesed alles magasid. 3. Rannal oli Tuuslari paat ahelais kinni **kuid** röövli jälgi polnud näha kuskil. 4. Väsinud kangelane heitis veidikeseks puhkama et jõudu

värskendada **kuid** magas terve ööpäeva **seepärast et** ta oli väga väsinud. 5. Teisel päeval hakkas ta otsima **kus** Tuuslari talu asetseb. 6. Kalevipoeg rändas sisemaale sest rannas ei olnud Tuuslari talu näha. 7. Ta rändas kogu päeva **ja** jõudis alles õhtu eel taluni. 8. Kalevipoeg murdis nüüd tammikust kõige tugevama tamme **et** sellega Tuuslarit karistada **ja** tõttas talu õue. 9. Tuuslar puhkas parajasti murul ärkas kangelase sammudest **ja** tahtis põgeneda. 10. Ta jäi hiljaks.

281. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihtlauseid	Liitlauseid
Viru laiadel väljadel nähti kihavat vaenlasi kui sipelgaid.	Kalevipoeg laskis kohe malleva kokku kutsuda, kui kuulis sõjasõnumit.
Kivi lendas kui linnuke kõrgele pilvedesse.	Teised vennad rändasid võorsile õnne otsima, kui noorem vend sai kuningaks.
kui = nagu	

282.

Kui liitlauseis sõnaga **kui** seotakse lauseid, siis pannakse sõna **kui** ette alati koma. Lihtlauseis sõna **kui** (tähen duses: **nagu**) ette koma ei panda.

283. **Harjutus.** Lisada järgmistesse lausetesse V kohale sõna **kui** abil sobiv võrdlus! Võrdlustele tõmmata joon alla!

1. Laev lendas V põhja poole. 2. Seal maal kasvasid kapsad V. 3. Hiigelneid korjas mehed V rüppe. 4. Ta seletas, et mehed põõnutanud V põõsaste all. 5. Tütarlaps muutus punaseks V. 6. Hiigelpiiga ilmus V randa.

7. Meri mässas V . 8. Veidrad olevused olid pikkade sabadega V .

Näidis: *Laev lendas kui nool põhja poole.*

284.

Võrdluse juures sõna **kui** ette koma ei panda.

285. **Harjutus.** Koostada lihtlauseid, milledes on sõnade **kui** ja **nagu** abil esitatud võrdlusi! Võrdlustele tõmmata joon alla!

286. **Harjutus.** Asetada lausetesse puuduvad komad!

1. Kalevi pojad olid jahil kui Tuuslar nende ema ära röövis. 2. Pojad asusid siis teele kodu poole kui päike loojuma hakkas. 3. Nad aimasid halba kui nägid õuevärava lahti ja toaukse pärani olevat. 4. Kalevi pojad jäid väga kurvaks kui nad leidsid ema kadunud olevat. 5. Suur mure rõhus kui kivi noorema venna südant. 6. Vendadele selgus röövija kui nad leidsid mererannalt Tuuslari jälgi. 7. Pikne lõi Linda kivisambaks kui Tuuslar teda tahtis Soome viia. 8. Tuuslar läks kui pekstud koer tagasi. 9. Tuuslar puhkas kui Kalevipoeg õuele jõudis. 10. Kalevipoeg leinas kaua kui ta sai teada et ema on surnud.

287. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihtlauseid	Liitlauseid
Kalevipoeg ruttas aga edasi. Isa vaim aga ei ilmutanud end Kalevipojale.	Kalevipoeg tahtis kohe Säde-metesaarele tormata, aga Lapu tark ei lasknud. Mõök tungis paari tolli sügavuselt alasisse ja jäi terveks, aga tera läks kahekorra.

Liitlauses lausete sõnaga **aga** sidumisel on selle ees alati koma. Lihtlauses sõna **aga** ette koma ei panda.

289. **Harjutus.** Koostada 10 lihtlauset, kus esineb sõna **aga**, ja 10 liitlauset, kus sõna **aga** seob lauseid! Sõnale **aga** tõmmata joon alla, komad teha värviliselt.

290. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihtlaused	Liitlaused
Soome sepp laskis siis tuua veel mõõku.	Kui Kalevipoeg Peipsist läbi tuli, siis puhus sorts järve mässama.
Vennad läksid siis ema otsima.	Kui Kalevipoeg tüki aega kodus oli elanud, siis tõusis tal himu reisida maailma otsa.

291.

Liitlauses lausete sidumiseks tarvitatava sõna **siis** ees on alati koma. Lihtlauses sõna **siis** ette koma ei panda.

292. **Harjutus.** Asetada lausetesse puuduvad komad!

1. Kui Kalevipojale toodi sõnum et vaenlane on maale tunginud **siis** laskis ta kohe maleva kokku kutsuda.
 2. Ta kihutas **siis** oma väega vaenlaste kallale. 3. Kalevipoeg oleks oma malevaga kõik vaenlased hävitanud **aga** tema hobune uppus vaenlasi taga ajades rappa. 4. Kui

mõni aeg oli rahus elatud siis toodi uuesti sõnum et raudmeeste parved on maale tunginud. 5. Kalevipoeg küsis: „Aga mis siis meie noormehed teevad?“ 6. Saadikud teatasid et noored seisavad norgus sest nende mõök ei suuda raudrüüdes sõjamehi hävitada. 7. Kalevipoeg käskis siis saadikuil süüa ja puhata aga ise läks isa kalmukäädale. 8. Ta ootas et isa vaim end ilmutaks ja teda õpetaks ning juhataks. 9. Kõik jäi aga vaikseks. 10. Kui Kalevipoeg rõhutuna kalmult tagasi jõudis siis saatis ta käskjalad välja malevat kokku kutsuma. 11. Ise mattis ta oma kulla hõbeda ja muud aarded maha.

293. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Liitlause on laused seotud sõna siis abil	Liitlause on siduv sõna siis ära jäetud
Kui Kalevipoeg randa jõudis, siis viskas ta lauakoorma õlgadelt.	Kui Kalevipoeg randa jõudis, viskas ta lauakoorma õlgadelt.
Kui Kalevipoeg oma janu oli kustutanud, siis ei leitud järves piiskagi vett.	Kui Kalevipoeg oma janu oli kustutanud, ei leitud järves piiskagi vett.

294.

Kui liitlause lauseid siduv sõna **siis** ära jätta, siis lause mõte ja koma asukoht ei muutu.

295. **Harjutus.** Koostada 15 liitlauseid mõeldava siduva sõnaga **siis**! Komad teha värviliselt!

296. **Ülesanne.** Vaadelda isesuguste liitlausete tekkimist!

Tuuslar ärkas Kalevipoja sammudest.

kes parajasti murul magas

Saame liitlause:

Tuuslar, kes parajasti murul magas, ärkas Kalevipoja sammudest.

II.

Kalevipoeg peksis kõik lauad sortsidega võideldes puruks.

mis ta Pihkvast tõi

Saame liitlause:

Kalevipoeg peksis kõik lauad, mis ta Pihkvast tõi, sortsidega võideldes puruks.

297.

Kui ühe liitlause sees on teine lause, nii et tekib liitlause, siis eraldatakse nad teineteisest komadega.

298. **Ülesanne.** Otsida lugemikust 10 sarnast lauset, kus üks lause on teise sees! Sellele lausele, millesse teine on asetatud, tõmmata joon alla! Komad teha värviliselt!

299. **Harjutus.** Asetada lausetesse puuduvad komad!

1. Saaremaal kus alati on elanud sitke ning vahva mere-rahvas valitses vapper vägimees Suur-Tõll. 2. Suur-Tõll kes oli väga suur ja tugev ei olnud uhke ega suureline. 3. Saarte rahvaste vastu keda ta valitses oli ta vastutulelik

ja alati abivalmis. 4. Tõll elas koos oma naisega kelle nimi oli Piret lihtsa mehe kombel Tõllustes.

5. Kord soovis Piret kes paja tulele oli pannud kapsa-
suppi keeta. 6. Suur-Tõll kelle kapsaaed oli Ruhnu saarel
läks siis kapsaid tooma. 7. Ta sammus läbi mere mis ei
ulatunud talle põlvini kiiresti Ruhnu saarele. 8. Seal täi-
tis ta koti mille ta kaasa oli võtnud kapsastega ja ruttas
jälle koju. 9. Parajasti siis kui ta Tõlluste õuele jõudis
hakkas vesi pajas keema.

38. Otsene kõne.

300. **Ülesanne.** Kirjutada järgmine pala vihikusse! Lau-
setes see osa, milles on antud sõna-sõnalt ühe võiteise
isiku jutt, kriipsutada alla! Jämendatult trükitud kirja-
vahemärgid teha värviliselt! Järjekorranumbreid mitte
kirjutada!

Vahetunnil.

On vahetund. Õue nurgas lumimemme juures seisavad
IV klassi poisid Eeri ja Tiit. Eemalt tuleb sama klassi õpi-
lane Jaan Eeri juurde ja küsib:

„Kas sul eesti keele kirjand on juba valmis?“ (1)

Lumekuule pildudes vastab Eeri:

„See tuleb alles esmaspäeval ära anda.“ (2)

Tiit, kes jutlemist pealt kuulab, hüüab uhkustades
sekka:

„Minul on see juba ammu valmis!“ (3)

„Kui pikk ta sul tuli?“ pärib kohe Jaan. (4)

„Kümme lehekülge,“ vastab Tiit suurustades. (5)

„Nii pikk!“ imestab Jaan. (6)

„Ära sa, Tiit,“ hüüab Eeri pahandudes, „hakka meile
valetama!“ (7)

„Sina, Eeri,“ kaitseb ennast Tiit, „oled kade ja ei taha
seepärast uskuda.“ (8)

„Millest sa,“ kahtleb nüüd ka juba Jaan, „nii pikalt küll kirjutasid?“ (9)

Kõlab kell. Jutt katkeb ja poisid jooksevad klassi.

301.

Otseses kõnes esitatakse sõna-sõnalt need sõnad, mida kõneleja ütles. Otsene kõne asetatakse jutumärkide vahele. Otest kõnet sisaldavaid laused on liitlaused.

*302. **Ülesanne.** Lugada eelmist pala nii, et üks on Eeri, teine Jaan, kolmas Tiit ja neljas jutu kirjutaja, autor.

303. **Ülesanne.** Vaadelda tähelepanelikult kirjavahe-märke otsese kõne juures (vt. nr. 300)! Piltlikult võib otest kõnet märkida järgmiselt:

I. (1., 2., 3.)

S : „S ?!“

Autori sõnad. Otsene kõne.

II. (4., 5., 6.)

„S ?!“ v

Otsene kõne. Autori sõnad.

III. (7., 8., 9.)

„S „“ v „v !. ?“

Otsene kõne. Autori sõnad. Otsene kõne.

M ä r k u s: S = suurtäht
v = väiketäht.

304. **Ülesanne.** Otsida lugemikust näiteid igale piltlikult kujutatud otsese kõne märkimisviisile (vähemalt üks näide igaühe kohta, kokku 9 näidet)!

305. **Ülesanne.** Vaadelda järgmisi otsese kõnega lauseid! Enne õpetaja klassi ilmumist sosistab Jaan Eerile:

„Ma tahaksin täna vastata!“

„Ma tahaksin ka!“

„Mul on täna kõik hästi õpitud. Hommikul enne koolitulekut kordasin veel üle. Koolis otsisin suurelt kaardilt ka kõik kohad üles,“ seletab Jaan Eerile.

306.

Juttudes esineb sageli otsest kõnet ilma autori lisa-seletusteta. Kui ühe isiku otsene kõne koosneb mitmest lausest, siis lõppjutumärgid pannakse pärast viimast lauset.

307. **Ülesanne.** Kirjutada jutuke, kus esineb rohkesti otsest kõnet! Kirjavahemärgid otseses kõnes teha värviliselt!

39. Kordavat.

*308. **Harjutus.** Määrata suuliselt järgnevas palas jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikute valde!

See oli 1945. aasta kevadel Kuramaal.

Otse ees, kuhu sööstis leitnant Jakob Kunder oma mees-tega, lamas sakslaste dzott. Kuulipildujatuli selle mustavast avausest ei vaikinud hetkekski.

Rünnak murdus.

Ei olnud võimalust tõusmiseks, rääkimata rünnaku jätkamisest — surm vaatas mustavast avausest otse näkku.

Siis nägid maapinnale liibunud sõjamehed pilti, mis pani võpatama isegi nende paljudes lahingutes karastatud südamed: nende ees, otse vaenlase dzotile sööstis inimene, mees sinelis, kes näis olevat unustanud, et ta on surelik!

Oli midagi üliloomulikku selles hirmsas kahevõitluses, mis toimus inimese, kes oli lagedal, relvastatuna ainult püstoli ja granaatidega, ning maa-aluses kindluses kuulipilduja taga kükitava hitlerlase vahel.

Võib-olla oli Jakob Kunder juba kuulidest tabatud, kuid

ta liikus edasi nagu vibust lastud nool, mis, kord saanud hoo, ei saa peatuda ega kalduda kõrvale.

Tarmukalt tõusis ta käsi, paiskus ette ja granaat lendas dzotile. Terav plahvatus kattis dzoti musta suitsusambaga.

Siis vakatus kõik järsku, kuid hetke pärast täitus õhk veel marulisema kuulipilduja-raginaga.

Jakob Kunder sööstis edasi ja paiskas uue granaadi.

Kuulipilduja-ragin löigati jälle pooleks, tekkis kummaline vaikus ja siis purskusid tumeda plahvatuse saatel dzoti laskeavast mustad suitsupilved. Granaat oli lennanud läbi laskeava dzoti sisemusse.

Maapinnale liibunud sõjamehed hüppasid müriseva hurraaga püsti.

Kuid samal silmapilgul löikus õhku jälle kuulipilduja tärin.

Mehed otse kangestusid. Nende komandör lõi jalgel vaaruma ning langes kokku.

Kuid ainult hetkeks. Vaaruvana ajas ta enese püsti. Tuli mustavast avausest jooksis otse ta kehha, kuid ometi astus ta dzoti poole.

Oli jäänud paar sammu dzoti laskeavani. Pingutades rebis ta end edasi, et jõuda enne eesmärgini, kui elu lahkuks tema kehast.

Ja mehed nägid: Jakob Kunder sirgus äkki otsekui hiiglaseks ja viskus siis kogu oma suuruses vaenlase dzoti surmakülvavale avausele, kattes selle oma noore kehaga.

Tol kevadepäeval astus leitnant Jakob Kunder igavesti elavate sangarite, Nõukogude Liidu kangelaste auri vvi.

(„Noorte Hääle“ ainetel.)

dzott — kindlustatud tulistuspunkt.

*309. Ülesanne. Korrata, missuguseid sõnu nimetatakse k ä ä n d s õ n a d e k s (vt. nr. 174 ja 175)! Miks neid nii nimetatakse?

310. **Harjutus.** Tõmmata järgnevas katkendis k ä ä n d s õ n a d e l e joon alla!

Jälle ründasid rüütliid linnust. Juba viiendat korda kümne päeva jooksul. Nagu tormine meri kerkib kohiseva mürinaga üle kallaste, nõnda tõusid nüüd ründavate vaenlaste salgad linnuse vallidele üles, vajusid tagasi ja kerkisid uuesti. Voog voo järel kerkis ja vajus. Hõiked, kilpide tärin, vihased sajatused ja langevate, surmani haavavate korin segunes ühiseks lahingukohinaks. Kuid kellelgi polnud aega selle kuulamiseks.

Juba kolmandat tundi järjest püüdsid ristirüütliid valutada linnust. Igast ilmakaarest toetati pikad tormijooksuredelid linnuse vallidel asetsevate palkseinte harjadeni. Kogu ümbrus kees suitsust.

(A. Antson „Võit“.)

311. **Harjutus.** Kirjutada järgmistest lausetest välja esiti nimisõnad, siis omadus-, arv- ja asesõnad! Igale sõnale leida vastav küsimus!

1. Sellele hoolsale poisile jätkub seda tööd ainult kolmeks tunniks. 2. Temal on kahed korralikud suusad. 3. Sinult oodatakse, et sa tänavu lõpetad neljanda klassi viitega. 4. Ma lahendasin eile kaks rasket ülesannet väga kiiresti. 5. Selles vabrikus kaks seppa täidavad ühes vahetuses kuni viiekordse päevanormi.

Näidis:

Nimisõnad:
poisile — kellele?

40. Käänamine.

312. **Harjutus.** Kirjutada järgmised laused ainsuse asemel mitmuses (nii nagu oleks juttu paljudest raamatutest)! Harvendatult trükitud sõnadele tõmmata joon alla!

1. Antsule kingiti sünnipäevaks ilus r a a m a t. 2. R a a m a t u s e l g oli pruunist nahast. 3. Kaaned olid r a a m a t u l

rohelist. 4. Raamatust oli hulk jutte ja palju pilte. 5. Uus raamat oli kõige toredam Antsu väikeses raamatukogus. 6. Seda uut raamatut hoidis Ants hoolega. 7. Ta pani raamatule kohe paberi ümber. 8. Ka kirjutas ta raamatusse oma nime. 9. Kui Antsul oli aega, siis luges ta uuest raamatust jutte või vaatas pilte.

10. Ükskord läks Ants kingitud raamatuga kooli. 11. Sinna jõudis ta aga raamatuta. 12. Ta oli teel raamatu kaotanud. 13. Ants läks kohe raamatut otsima. 14. Ärevuses paistsid talle eemalt kõik teel lamavad esemed kaotatud raamatuna. 15. Üht lauaotsa pidas ta päris kindlasti oma raamatuks. 16. Lõpuks siiski märkas Ants tee ääres raamatut. 17. Kiiresti jooksis ta raamatuni ja tõstis selle üles. 18. Ta pühkis raamatult tolmu ja ruttas õnnelikuna kooli tagasi.

Näidis: 1. *Antsule kingiti sünnipäevaks ilusad raamatud.*

313. **Harjutus.** Kirjutada eelmise harjutuse lausetest välja kõik erinevad muuted sõnast **raamat!** Leida, missugusele küsimusele iga väljakirjutatud sõna vastab! Kirjutada ka samade sõnade mitmus (vt. nr. 312)!

Näidis:	Ainsus	Küsimus	Mitmus
	raamat	mis?	raamatud

314. **Ülesanne.** Loendada eelmisest harjutusest, mitmes erinevas muutes esineb sõna **raamat!** Mis liiki on sõna **raamat?**

315.

Käändsõnad (nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad) esinevad ainsuses ja mitmuses 14 isesuguses muutes, **käändes.**

Käändsõna muutmist nimetatakse **käänamiseks.**

316. Käänete nimetused, järjekord ja küsimused on järgmised:

Käände nimetus	Küsimus	Ainsus	Mitmus
1. Nimetav:	kes? mis?	raamat	raamatud
2. Osastav:	keda? mida?	raamatut	raamatuid
3. Omastav:	kelle? mille?	raamatu	raamatute
4. Sisseütlev:	kellesse? missesse?	raamatusse	raamatutesse
5. Seesütlev:	kelles? misses?	raamatus	raamatutes
6. Seestütlev:	kellest? misses?	raamatust	raamatutest
7. Alaleütlev:	kellele? millele?	raamatule	raamatutele
8. Alalütlev:	kellel? millel?	raamatul	raamatutel
9. Alaltütlev:	kellelt? millelt?	raamatult	raamatutelt
10. Saav:	kelleks? milleks?	raamatuks	raamatuteks
11. Olev:	kellena? millena?	raamatuna	raamatutena
12. Rajav:	kelleni? milleni?	raamatuni	raamatuteni
13. Kaasütlev:	kellega? millega?	raamatuga	raamatutega
14. Ilmaütlev:	kelleta? milleta?	raamatuta	raamatuteta

317. Ülesanne. Millal tarvitame küsimusi **kes? keda? kelle?** jne., millal küsimusi **mis? mida? mille?** jne.? Missuguseid käändeid on juba varem tundma õpitud?

318. Harjutus. Leida harvendatult trükitud sõnadele küsimus ja määrata, missuguses ainsuse või mitmuse käändes sõna on! Küsimus ja käände nimetus kirjutada sõna järel sulgudesse! Ainsus märkida tähega **a.**, mitmus tähega **m.**!

1. Ja kui siis läks ke v a d e k s ( ) ja Pedja oma v e t e g a ( ) E m a j õ k k e ( ) tuli, oi-oi! 2. Üleöö kerkis vesi nii kõ r g e l e ( ), et madalate majade ( ) alumisel korral ( ) sulksus ta aknalauani ( ), ulatus poolde ahju ( ), lakkus teisele korrale ( ) viivat treppi ( ) juba keskpaigast ( ). 3. Täiskasvanud tänitasid ja kirusid, noorsugu ( ) aga rõõmustas, lõdisedes ja külmetades. 4. Õuedes ( ) ujus puuhalge ( ) ja taku-

torte ( ), keerles pesupali ( ) ja toober ( ), tiirles tünne ( ). 5. Aga tubades ( ), seal nähti kausse ( ) ja puulusikaid ( ) reisil olevat, ujus vana rattata ( ) vakk imeliku vee-elukana ( ) ringi, trepiastmetel ( ) kükitas konni ( ) ja nad vaatasid nii kevadiselt rõõmsate silmadega ( ) ringi. 6. Ja ühel kevadel ( ) lõi perenaine alumiselt korralt ( ) roobi-varrega ( ) surnuks suure havi ( ), kes eksles pikas vööruses ( ), lüües sabaga ( ) tigidalt laksu, otsekui ei meeldiks temale ( ), et vaeste inimeste ( ) elamud ( ) linna ( ) ääres on nii kitsad ja keerukad. 7. Ühel kevadel ( ) tuli suur siga ujudes. 8. Ta oli vee ( ) kerkides ja surmahirmus ( ) pillutanud putka ( ) enese ( ) ümbert ja ujus rõhkides inimeste ( ) elamusse ( ) õigust ( ) nõudma... 9. Nii oli vanas Tartus ( ) luhaäärsetel tänavatel ( ) aastat ( ) kakskümmend viis tagasi.

(L. Kibuvitsa „25-aastane kala“ ainel.)

Näidis: *Ja kui siis läks kevadeks (milleks? — a. saav)...*

319. Ülesanne. Vaadelda järgmisi tabelleid!

I.

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
	Sõna tüvi	Käände-lõpp	Sõna tüvi	Mit-muse tunnus	Käände-lõpp
Nimetav: mis?	raamat	—	raamatu-	—	-d
Osastav: mida?	raamatu-	-t	raamatu-	—	-id
Omastav: mille?	raamatu	—	raamatu-	-te	
Sisseütlev: millesse?	raamatu-	-sse	raamatu-	-te-	-sse
Seesütlev: milles?	raamatu-	-s	raamatu-	-te-	-s
Seestütlev: millest?	raamatu-	-st	raamatu-	-te-	-st

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
	Sõna tüvi	Käände-lõpp	Sõna tüvi	Mit-muse tunnus	Käände-lõpp
Alaleütlev: millele?	raamatu-	-le	raamatu-	-te-	-le
Alalütlev: millel?	raamatu-	-l	raamatu-	-te-	-l
Alaltütlev: millelt?	raamatu-	-lt	raamatu-	-te-	-lt
Saav: milleks?	raamatu-	-ks	raamatu-	-te-	-ks
Olev: millena?	raamatu-	-na	raamatu-	-te-	-na
Rajav: milleni?	raamatu-	-ni	raamatu-	-te-	-ni
Kaasaütlev: millega?	raamatu-	-ga	raamatu-	-te-	-ga
Ilmaütlev: milleta?	raamatu-	-ta	raamatu-	-te-	-ta

II.

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
	Sõna tüvi	Käände-lõpp	Sõna tüvi	Mit-muse tunnus	Käände-lõpp
Nimetav: kes?	taat	—	taadi-	—	-d
Osastav: keda?	taati	—	taati- taate	—	-sid
Omastav: kelle?	taadi	—	taati-	-de	
Sisseütlev: kellesse?	taadi-	-sse	taati-	-de-	-sse
Seesütlev: kelles?	taadi-	-s	taati-	-de-	-s
Seestütlev: kellest?	taadi-	-st	taati-	-de-	-st
Alaleütlev: kellele?	taadi-	-le	taati-	-de-	-le
Alalütlev: kellel?	taadi-	-l	taati-	-de-	-l
Alaltütlev: kellelt?	taadi-	-lt	taati-	-de-	-lt
Saav: kelleks?	taadi-	-ks	taati-	-de-	-ks
Olev: kellena?	taadi-	-na	taati-	-de-	-na
Rajav: kelleni?	taadi-	-ni	taati-	-de-	-ni
Kaasaütlev: kellega?	taadi-	-ga	taati-	-de-	-ga
Ilmaütlev: kelleta?	taadi-	-ta	taati-	-de-	-ta

Mitmuse omastava käändelõppu (-te, -de) nimetatakse **mitmuse tunnuseks**.

Eraldades sõnast käändelõpu ja mitmuse tunnuse, jääb järele sõna **tüvi**.

321. **Ülesanne.** Uurida tabelitest (vt. nr. 319):

Mille poolest erineb ainsus mitmusest?

Miks nimetatakse mitmuse omastava käändelõppu mitmuse tunnuseks?

Missugune sarnasus on küsimusel ja käändelõpul?

*322. **Harjutus.** Koostada 20 lauset, milles esineb rohkesti sõnu kõigis mitmuse käänetes alates omastavast! Käändelõpp teha värviliselt, mitmuse tunnusele tõmmata joon alla!

323. **Harjutus.** Eraldada järgmises katkendis harvendatult trükitud sõnades käändelõpp ühes mitmuse tunnusega püstkriipsuga ja tõmmata sõna tüvele joon alla!

1. Vastuhakkamine toimus igas paigas.
 2. Ühise nõu ja ettevõtmisega taheti kõikides maakondades kõik kristlased oma piiridest välja ajada ning maaneist täiesti puhtaks rookida.
 3. Ristiusu kommete hävitamiseks kaevasid nad oma surnud haudadest välja ja põletasid nad endise isaisade kombe järgi tuhaks.
 4. Oma maju ja linnuseid pesid nad aga veega ning küürisid neid tuha ja luudadega, et ristiusust ei jääks järele paha haisugi.
 5. Kõigist ristiusu järgi tehtud lepetest ei tahetud aga midagi teada.
 6. Rahvas saatis oma saadikud Riiga, lastes öelda, et nad on valmis sõlmima uut rahu, kuid kunagi enam

ei taha nad vastu võtta ristiusu iket, nõnda kaua kui neist on veel olemas üheaastane või küünrapikkune poisike.

(E. Kippel, „Meelis“.)

Näidis: Vastuhakkamine toimus iga | s paiga | s.

324. **Ülesanne.** Vaadelda sõna **sepp** käänamist!

Ainsus.

1. Nimetav: kes? **Sepp** rautab hobust.
2. Osastav: keda? Poiss hüüdis **seppa**.
3. Omastav: kelle? **Sepa** käed on tugevad.
4. Sisseütlev: kellesse? Mis puutub meie **sepasse**, siis on ta mees omal kohal.
5. Seesütlev: kelles? Keegi ei pettunud uues **sepas**.
6. Seestütlev: kellest? Lehes oli kirjutatud naaberküla eeskujulikust **sepast**.
7. Alaleütlev: kellele? Põllutööriistade remondi kiireteostamise eest avaldati **sepale** kiitust.
8. Alalütlev: kellel? **Sepal** peab olema palju jõudu.
9. Alaltütlev: kellelt? **Sepalt** tuldi nõu küsima.
10. Saav: kelleks? Minu vend õpib **sepaks**.
11. Olev: kellenä? Ta töötab meie külas **sepäna** juba ligi 10 aastat.
12. Rajav: kelleni? Ma jooksin **sepani**.
13. Kaasaütlev: kellega? Isa pidas **sepaga** viljaniitja remondi asjas nõu.
14. Ilmaütlev: kelleta? Pajuste küla on juba pikemat aega **sepata**.

Mitmus.

1. Nimetav: kes? Sepad pidasid koosolekut.
2. Osastav: keda? Ma tunnen neid seppi (seppasid) kui tublisid töömehi.
3. Omastav: kelle? Ajalehes kirjutati seppade uutest töövõitudest.
4. Sisseütlev: kellesse? Mis puutub selle vabriku seppadesse, siis on nad kõik tublid mehed.
5. Seesütlev: kelles? Kas keegi julgeb neis seppades kahelda?
6. Seestütlev: kellest? Seinalehes kirjutati seppadest, kes ületasid norme viiekordselt.
7. Alaleütlev: kellele? Seppadele ehitati uus pesuruum.
8. Alalütlev: kellel? Seppadel on nahast põlled.
9. Alaltütlev: kellelt? Seppadelt oodati uusi töövõite.
10. Saav: kelleks? Kooli lõpetajad tunnistati õppinud seppadeks.
11. Olev: kellena? Nad töötavad vabrikus seppadena.
12. Rajav: kelleni? Kuuldused naabertehase töösaavutustest ulatusid seppadeni.
13. Kaasaütlev: kellega? Mulle meeldib seppadega jutelda.
14. Ilmaütlev: kelleta? Kui me noori ei õpeta, võime jääda seppadeta.

325. **Harjutus.** Käänata lausetes ainsuses ja mitmuses sõna **sepp** eeskujul sõna **kott**! Sõnale **kott** tõmmata kõikides käänetes joon alla! Käändelõpud teha värviliselt!

326. Ülesanne. Jälgida sõna **lukk** käänamisel, kuidas käändeid üksteisest tuletatakse!

	Ainsus.		Mitmus.
Nim.: mis?	lukk		luku - d
Osast.: mida?	luku		lukke e. lukku - sid
Omast.: mille?	luku		lukkude
Sisseütl.: millesse?	luku - sse e. lukku		lukkude - sse
Seesütl.: milles?	luku - s		lukkude - s
Seestütl.: millest?	luku - st		lukkude - st
Alaleütl.: millele?	luku - le		lukkude - le
Alalütl.: millel?	luku - l		lukkude - l
Alaltütl.: millelt?	luku - lt		lukkude - lt
Saav: milleks?	luku - ks		lukkude - ks
Olev: millena?	luku - na		lukkude - na
Rajav: milleni?	luku - ni		lukkude - ni
Kaasaütl.: millega?	luku - ga		lukkude - ga
Ilmaütl.: milleta?	luku - ta		lukkude - ta

Missuguseid käändeid on vaja teada, et sõna kõikides käänetes õieti käänata?

327. Ülesanne. Eelmise ülesande põhjal märkida vihkusse, missugused käanded tuletatakse:

1. ainsuse osastavast,
2. ainsuse omastavast,
3. mitmuse omastavast.

Põhikääneteks nimetatakse **ainsuse** ja **mitmuse** omastavat. Ainsuse omastava järgi käänatakse kõik ainsuse käänded alates sisseütlevast ja siit saadakse ka mitmuse nimetav. Mitmuse omastava järgi käänatakse kõik mitmuse käänded alates sisseütlevast.

329. **Ülesanne.** Otsida rohkesti sõnu, mida käänatakse nagu sõna **sepp** (lühidalt — **sepp**-tüübilised sõnad)! Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna **sepp** käänatakse: kott, kukk, ...

330. **Ülesanne.** Vaadelda sõna **sepp** käänamisel tüve häälikute muutusi!

	Tugevas astmes.		Nõrgas astmes.	
	Ainsus.	Mitus.	Ainsus.	Mitus.
Nimetav:	sepp (III)			sepald (II)
Osastav:	seppa (III)	seppi (III) e. seppalsid (III)		
Omastav:		seppalde (III)	sepa (II)	
Sisseütlev:		seppaldesse (III)	sepalsse (II)	
Seesütlev:		seppaldes (III)	sepals (II)	
		jne.		

331.

Nendel sõnadel, millede käänamisel tüves mõni häälik muudab vältet, on kaks astet: tugev ja nõrk.

332. **Ülesanne.** Uurida, missugustes käänetes on **sepp**-tüüpi sõnad tugevas, missugustes nõrgas astmes!

333. **Harjutus.** Tõmmata nendele sõnadele, mis on tugevas astmes, joon alla!

Juttudele, jutuks, jutud, mõtetes, mõtte, mõttes, seebiga, seepidel, seebid, seepideks, seepide, (ühe) lille, (mitu) lille, lillele, lilledega, lilled, koobas, koobastes, koopa, koopani, noor, noore, noortele, noori, tikkudel, tikkudeta, tiku, tikuga, tikkude, kassi (saba), kass, (kutsusin) kassi, kassidel, taat, taatidega, taadile, taadid, taadiga.

334. **Harjutus.** Otsustada, kas sõna, milles on küsimärk, tuleb kirjutada tugevas või nõrgas astmes!

1. Väikesel Annel oli palju nuk?e. 2. Kõige armsam oli talle aga üks suur nuk?. 3. Täna hommikul äratas ta selle nuk?u, pesi märja lap?iga tema näo, kammis tema tuk?a, sidus lok?idesse pik?a paela, pani talle siniste täp?idega kuue ja pik?ade varrukatega jak?i ülle, pik?ad suk?ad ja väikesed tut?idega kingad jalga ning punase lot?iga mütsi pähe. 4. Teiste nuk?ude juures Anne nii palju aega ei viitnud. 5. Siis küpsetas ta nuk?udele pap?itük?idest käk?e ja keetis pot?itäie sup?i. 6. Käk?idele riputas ta liiva suhkruks peale, sup?ile pani valgeid kivitük?e pek?iks juurde. 7. Kui nuk?ud olid toidetud, otsis Anne kap?ist nuk?ulap?ide kot?i üles ja hakkas rut?uga nuk?udele uusi tek?e õmblema. 8. Tek?ide pealisriideks võttis ta ühe pruuni kollaste jut?idega lap?i, mille ta hiljuti sai Sep?a Mik?ult kahe pap?ist kuk?e ja tük?i kit?i vastu. 9. Tek?idele pani Anne vat?i alla, et tek?id saaksid hästi soojad. 10. Uute vat?itek?ide üle tundsid nuk?ud suurt rõõmu.

Näidis: Väikesel Annel oli palju nukke.

335. **Ülesanne.** Vaadelda nimisõna käänamist koos omadussõnaga! Jälgida eriti olevat, rajavat, kaasaütlevat ja ilmaütlevat käänat.

Nimet.: kes?		õnnelikud kodanikud
õnnelik kodanik		
Osast.: keda?		õnnelikke kodanikke e.
õnnelikku kodanikku		õnnelikkusid kodanikkusid
Omast.: kelle?		õnnelikkude kodanikkude
õnneliku kodaniku		
Sisseütl.: kellesse?		õnnelikkudesse kodanikkudesse
õnnelikusse kodanikusse		
Seesütl.: kelles?		õnnelikkudes kodanikkudes
õnnelikus kodanikus		
Seestütl.: kellest?		õnnelikkudest kodanikkudest
õnnelikust kodanikust		
Alaleütl.: kellele?		õnnelikkudele kodanikkudele
õnnelikule kodanikule		
Alalütl.: kellel?		õnnelikkudel kodanikkudel
õnnelikul kodanikul		
Alaltütl.: kellelt?		õnnelikkudelt kodanikkudelt
õnnelikult kodanikult		
Saav: kelleks?		õnnelikkudeks kodanikkudeks
õnnelikuks kodanikuks		
Olev: kellenä?		õnnelikkude kodanikkudena
õnneliku kodanikuna		
Rajav: kelleni?		õnnelikkude kodanikkudeni
õnneliku kodanikuni		
Kaasaütl.: kellega?		õnnelikkude kodanikkudega
õnneliku kodanikuga		
Ilmaütl.: kelleleta?		õnnelikkude kodanikkudeta
õnneliku kodanikuta		

Kui nimisõna käänatakse koos omadussõnaga, siis omadussõnal puudub **olevas**, **rajavas**, **kaasaütlevas** ja **ilmaütlevas** käändelõpp.

337. **Harjutus.** Käänata lausetes „**piklik ümbrik**“.

338. **Ülesanne.** Otsida rohkesti **õnnelik**-tüüpi sõnu!

Kirjutada vihikusse:

Nagu **õnnelik** käänatakse: kirjalik, kodanik, tähestik, olevik, habemik, kõverik, põletik, lagen**dik**, ...

*339. **Ülesanne.** Käänata mõnda **õnnelik**-tüüpi sõna ainsuse ja mitmuse kõigis käänetes kuni seesütlevani!

340. **Ülesanne.** Missugustes käänetes on **õnnelik**-tüüpi sõna tugevas, missugustes nõrgas astmes?

*341. **Ülesanne.** Võrrelda sõna **sepp** ja sõna **õnnelik** käänamist!

342. **Harjutus.** Jätkata **õnnelik**-tüüpi sõnade ainsuse osastava ja omastava käände moodustamist! Jämendatult trükitud tähed teha värviliselt!

Ainsuse osastav

keda? mida?

õnnelikku

kirjanikku

ümbrikku

Ainsuse omastav

kelle? mille?

õnneliku

kirjaniku

ümbriku

343. **Harjutus.** Koostada vähemalt 20 lauset, milles esineb ainsuse osastavas ja omastavas käändes **õnnelik**-tüüpi sõnu (vt. eelmist harjutust)!

Näidis: *Ostsin viis ümbrikku. Ühe ümbriku andsin õele.*

344. **Ülesanne.** Vaadelda sõna **jõgi** käänamist!

	Ainsus.		Mitmus.
Nimetav: mis?	jõgi		jõed
Osastav: mida?	jõge		jõgesid
Omastav: mille?	jõe		jõgede
Sisseütlev: millesse?	jõesse e		jõgedesse
	jõkke		

jne.

345. **Harjutus.** Käänata lauses sõna **tuba** ainsuses ja mitmuses!

346. **Ülesanne.** Leida rohkesti **jõgi**-tüüpi sõnu! Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna **jõgi** käänatakse: tuba, õde, vagu, . . .

347. **Ülesanne.** Vaadelda muutusi **jõgi**-tüüpi sõnade tüvedes! Lisada rohkesti näiteid juurde!

Ainsuse nimetav	Ainsuse omastav
kes? mis?	kelle? mille?
tõde	tõe
jõgi	jõe
viga	vea
vagu	vao
uba	oa
lugu	loo

jne.

348.

jõgi-tüüpi sõnade käänamisel esineb **b, d, g** k a d u.
b, d, g kao korral sõna tüves **i** muutub **e**-ks, **u** o-ks.

349. **Ülesanne.** Vaadelda, missugustes käänetes on **jõgi**-tüüpi sõnad tugevas, missugustes nõrgas astmes!

Tugev aste

Nõrk aste

(tüves **b, d, g**).**(b, d, g** on tüvest kadunud).

Ainsus.

Mitmus.

Ainsus.

Mitmus.

Nimetav: jõgi

jõeld

Osastav: jõge

jõgelsid

Omastav:

jõgelde

jõe

Sisseütlev:

jõgeldesse

jõesse e.

(jökke)

jne.

Märkus: Tugeva ja nõrga astme määramisel ei vaadelda lõputa ainsuse sisseütlevat (*jökke, kappi, tuppa, lauta* jne.).

350.

Sõna on nõrga astmes, kui tüvest on mõni häälik (näit. **b, d, g**) kadunud.

351. **Harjutus.** Lugeda sulgudes asetsevad sõnad vajalikkudes käänetes!

Ühel ilusal hommikul sain (õde) käsu, et ma mingi (siga) karjamaale. Ma ei pidanud seda ametit sugugi oma (iga) vastavaks tööks ja tõmbasin (nägu) vingu, kuid asjata. Tuli ikkagi minna (siga) karja. Igavuse peletamiseks võtsin põnevate (lugu) raamatu kaasa.

Alguses oli (siga) karjatamine päris lõbus. (Siga) hakkasid rahulikult sööma. Lõikasin (nuga) vitsa ja kuulasin, kuidas (kägu) kukkusid (jõgi) ääres pikki (lugu). Siis ajasin (hagu)hunniku juures ühe (madu) veidi juttu. (Madu) aga kadus usaldus minu vastu ja ta pugus ühe (hagu) (kubu) alla peitu. Seejärel süvenesin raamatu põnevatesse (lugu). Vaevalt sain mõne (rida) lugeda, kui märkasin, et (siga) pole kusagil näha. Et (siga) (kadu) ei saanud olla häid tagajärgi, siis ruttasin neid otsima. Otsisin (jõgi) äärest, otsisin

heina(ladu) juurest, kuid (siga) ei olnud kusagil näha. Olin vihane kogu (siga) (sugu), kuid see aitas vähe. Lõpuks märkasin (siga)karja vana kartulikuhja aseme juures. Jooksin sinna ja karistasin (siga) omavolilise (tegu) pärast kõvasti.

Sellest (lugu) võtsin õpetust ja ei korranud sel päeval enam oma (viga). Ei pööranud kordagi oma (nägu) (siga) poolt, ei kuulunud (kägu) kukkumist, ei lugenud raamatust enam ühtegi (lugu). Nii sain alati õigel ajal (jagu), kui mõni (siga) tahtis kaugemale kõndida.

Lõunaks ajasin (siga)karja täies koosseisus lauta, viskasin sinna mõne (kubu) õlgi ja läksin (tuba), kus mulle (õde) poolt anti suur kausitäis (uba)suppi (siga)jalgaodega.

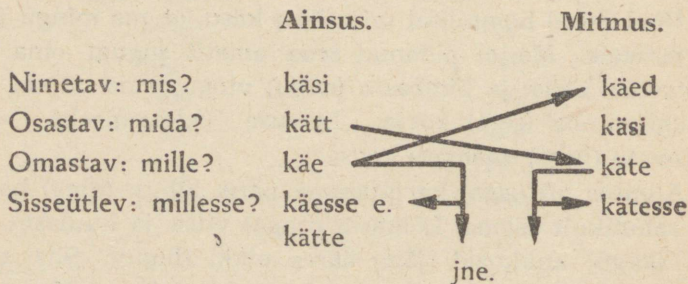
*352. **Ülesanne.** Mitmendas v ä l t e s on järgmiste sõnade jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikud?

(lugu) — loo, (kubu) — koo, (sugu) — soo.

Missuguses a s t m e s on järgmised sõnad?

lugu, loo, kubu, koo, sugu, soo.

353. **Ülesanne.** Vaadelda sõna **käsi** käänamist!

354. **Ülesanne.** Käänata kõikides ainsuse ja mitmuse käänetes „tarvilik vesi“!

355. **Ülesanne.** Vaadelda sõnade **käsi**, **vesi** käänamist! Missugustes käänetes on nad tugevas, missugustes nõrgas astmes? Mispärast?

356. **Ülesanne.** Märkida vihikusse:

Nagu sõna **käsi** käänatakse: vesi, süsi, mesi, tõsi, susi (hunt), lüsi (vikati vars), ...

357. **Ülesanne.** Vaadelda täishäälikute asendamist **s-i** kadumisel **käsi**-tüüpi sõnade juures! Lisada näiteid juurde!

Ainsuse nimetav

kes? mis?

käsi

susi

lüsi

Ainsuse omastav

kelle? mille?

käe

soe

löe

jne.

358.

Sõna tüves hääliku **s** (ja **b**, **d**, **g**) kao juures **i** muutub **e-ks**, **u** — **o-ks** ja **ü** — **ö-ks**.

359. **Ülesanne.** Vaadelda **käsi**-tüüpi sõnade ainsuse nimetavat ja mitmuse osastavat!

Ainsuse nimetav

kes? mis?

käsi

süsi

susi

lüsi

tõsi

Mitmuse osastav

keda? mida?

käsi (mitte: käsa!)

süsi (mitte: süsa!)

susi (mitte: suse, susisid!)

lüsi (mitte: lüse, lüsisid!)

tõsi

M ä r k u s. Mitte segada: tõde, tõde, tõe
tõsi, tõtt, tõe.

Seepärast tuleb kõnelda ja kirjutada:

Pesin käsi (mida?). Ema pani süsi (mida?) triikrauda. Mets oli susi (keda?) täis. Isa valmistas talvel hulk lüsi (mida?).

360. **Harjutus.** Koostada lauseid, milledes esineb **käsi, susi, süsi, lüsi** mitmuse osastavas käändes! Iga sõna kohta koostada vähemalt 5 lauset!

361. **Ülesanne.** Vaadelda sõna **uus** käänamist ja käänata selle järgi kõikides käänetes „uus köis“!

	Ainsus.		Mitusus.
Nimetav: missugune?	uus		uue d
Osastav: missugust?	uu t		uusi
Omastav: missuguse?	uue		uu te
Sisseütlev: missugusesse?	uue sse e. uude		uu tesse

jne.

362. **Ülesanne.** Vaadelda, missuguse hääliku kadu esineb **uus**-tüüpi sõnade käänamisel! Missugustes käänetes on sõna **uus** tugevas, missugustes nõrgas astmes?

363. **Ülesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna **uus** käänatakse: köis, viis, kuus, õis, täis, põis, . . .

364. **Harjutus.** Käänata ainsuses „viis õit“!

365. **Harjutus.** Tuletada ainsuse sisseütlev ja mitmuse omastav **uus**-tüüpi sõnadest!

Näidis:

Ainsuse sisseütlev
kellesse? millesse?
uude (e. uuesse)

Mitmuse omastav
kelle? mille?
uute

366. **Harjutus.** Koostada lauseid, milledes esineb **uus, köis, viis, kuus, õis, täis, põis** lõputa ainsuse sisseütlevas ja mitmuse omastavas!

Näidis: *Kolisime uude korteri. Uute õpilaste vastuvõtmine algab suvel.*

367. **Ülesanne.** *Korrata sõnade poolitamist (vt. nr. 135)!

Miks ei või järgmisi sõnu poolitada?

- a) oa, käe, rea, jõed, käod,
- b) mee, lood, veed, loo,
- d) uue, viie, õie, täie.

*368. **Ülesanne.** Vaadelda sõnade **suu** ja **krae** käänamist! Missugused käänded on nende sõnade juures väliselt ühesugused?

Ainsus.

Mitmus.

Nimetav: mis?	suu, krae	↗	suu d, krae d
Osastav: mida?	suu d, krae d	↘	suid, krae sid
Omastav: mille?	suu, krae	↘	suu de, krae de
Sisseütlev: millesse?	suu sse, krae sse	↘	suu desse, krae desse
e. suhu		↓	jne.

*369. **Ülesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna **suu** käänatakse: töö, ...

Nagu sõna **krae** käänatakse: mai, süü, pii, ...

*370. **Harjutus.** Koostada vähemalt 20 lauset, milles esineb ainsuse nimetavas, osastavas ja omastavas ning mitmuse nimetavas **suu-** ja **krae-**tüüpi sõnu! Sõnade järele sulgudesse asetada vastav küsimus!

Näidis: Töö (mis?) on iga kodaniku auasi. Töö (mille?) juures kerkis esile rida stahhaanovlasi. Õpetaja kiitis minu tööd (mida?). Tema tööd (mis?) olid alati korralikud.

371. **Ülesanne.** Uurida käänamistest, missugused **käändelõpud** on ainsuse osastaval! Kirjutada kokkuvõtte vihikusse (vt. nr. 5)! Kokkuvõtte varustada näidetega!

372. Harjutus. Jätkata järgmist harjutust!

Ainsuse osastav

keda? mida?

raamatut

huvitavat

paksemat

kaustikut

Mitmuse nimetav

kes? mis?

raamatud

huvitavad

paksemad

kaustikud

jne.

*373. Ülesanne. Korrata lauseliikmeist alust (vt. nr. 193, 194), sihitist (vt. nr. 209—223) ja täiendit (vt. nr. 224—230)!

*374. Harjutus. Kasutada harjutuses nr. 372 esinevaid sõnu alusena, sihitisena ja täiendina! Märkida alus a-ga, sihitis s-iga ja täiend t-ga! Tööd teha näidise eeskujul!

Näidis: Ma soovin ^{t.} paksemat ^{s.} raamatut (mida?).

Tooge ^{t.} paremad ^{s.} kaustikud (mis?) minu kätte!

^{t.} Paremad ^{a.} kaustikud (mis?) tuleb ära anda.

375. Ülesanne. Vaadelda järgmisi lauseid!

Meil oli **kaks** kirjut vasikat (keda?).

Klassitööks oli **viis** rasket ülesannet (mida?).

Emal kinkis mulle **kümme** ilusat õuna (mida?).

Õues kasvas **mitu** jämedat jalakat (mida?).

Otsi mulle **paar** valget kraed (mida?).

Ta raiskas asjatult **paar** head kuud (mida?).

Mõtlemiseks: Missugusesse sõnaliiki kuuluvad sõnad **kaks**, **viis**, **kümme**, **mitu**, **paar**?

Märkus: Kuigi **vasikat**, **ülesannet** jne. vastavad küsimusele **keda? mida?**, **ei ole** nad siin sihitised.

376.

Arvsõnade **mitu**, **paar**, **kaks**, **kolm**, **neli** jne. järel tuleb kasutada ainsuse osastavat.

377. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad sõnad nõutavas käändes ja tõmmata neile joon alla!

1. Ma mõistan teha tikkudega **paar** (huvitav vigur). 2. Aia nurgas kasvas **kolm** (sirge toomingas). 3. **Kaks** (osav ja julge sõdur) läksid luurele. 4. Mõned (vanemad tabelid) viidi parandada. 5. Paul, too kõik (tume pudel) siia riulile! 6. Siin on veel **viis** (tume pudel). 7. Karbis oli **mitu** (kõrge krae). 8. Tee ääres kasvas **paar** (jäme puu). 9. Näitusel olid mõned (väga hea töö). 10. Meile anti lahendada **kümme** (kerge ülesanne). 11. Ostin **paar** (odav pliiats). 12. Osta mõned (odav pliiats)! 13. Tuba valgustasid **kaks** (hele latern). 14. Seinä ääres seisis **mitu** (madal riul). 15. Ma olin **kaks** (kuu) ja **kolm** (nädal) haige. 16. Lisa lahusesse mõned (tilk) (kange soolhape)! 17. Värvimiseks kulus **kaks** (kilo) (hea värnits). 18. Vajan **paar** (hea hapu kurk). 19. Võtsin abiks mõned (nupukas tüdruk). 20. **Neli** (vanem tüdruk) pandi korrapidajateks.

41. Kordavat.

*378. **Harjutus.** Järgnevas katkendis panna kõik vajalikud kirjavahemärgid!

Ühel päeval mõtles vares

Vaja õige keeta hernesuppi

Aga varesel oli üksainus hernes Vähe supiks

Hiirekene jooksis sealt mööda

Mille üle sa mõtled vares küsis ta

Tahan keeta hernesuppi aga mul on üksainus hernes

Tee nii nagu inimesed õpetas hiir Nemad istutavad herne mulda ja ootavad kuni sellest kasvab hulki herneid Ja nendest saavad nad juba suppi

Vares lendas põllule ja istutas herne mulda Siis tõi ta paja kallas selle vett täis tegi tule alla ja jäi ootama kuni ühest hernest kasvab mitu hernest Ta mõtles Seni kui vesi keema läheb peaksid nad mul juba käes olema

Jänes jooksis üle põllu lähemale

Mida sa keedad vares

Hernesuppi

Kas mulle ka lubad lusikatäiekesi

Minugipärast nõustus vares Istu ja oota supp on varsti valmis

(L. Tigane, „Vares keedab hernesuppi“.)

*379. **Harjutus.** Koostada 5 laiendamata lihtlauset, 5 laiendatud lihtlauset, 5 koondlauset ja 5 liitlauset!

*380. **Ülesanne.** Kirjutada numbritega antud arvud sõnadega!

Eesti NSV-s toodetakse 1950. aastal: põlevkivi 8 410 000 tonni, turvast 665 000 tonni, paberit 35 000 tonni, tsementi 160 000 tonni, aknaklaasi 1 400 000 ruutmeetrit, puuvillast riidet 121 400 000 meetrit, võid 9 000 000 kilo, liha 20 000 000 kilo, kalu 20 000 000 kilo, piiritust 6 000 000 liitrit, elektrienergiat 395 000 000 kilovatt-tundi.

1950. aastal ületame 1940. aasta toodangu peaaegu kõigil aladel, paljudel aladel isegi mitmekordselt.

*381. **Ülesanne.** Korrata pöörd sõna (vt. nr. 177—182) ja öeldist (vt. nr. 191, 192, 245)!

*382. **Harjutus.** Tõmmata järgnevas katkendis pöörd sõnadele joon alla! Kõigi öeldiste (koond- ja liitlausetes on neid sageli mitu) kohale kirjutada ö.!

1. Lambad sõid rohtu. 2. Muri istus haigutades nende juures. 3. Ta tundis alati lammaste seltskonnas igavust. 4. Koju ei tohtinud ta aga minna. 5. Perenaine oli andnud kindla käsu lambaid valvata. 6. Suur hunt hiilis põõsaste vahelt lähemale. 7. Korraga Muri võpatas, hüppas jalgadele ja nuusutas ehmunult võsastiku poole. 8. Järgmisel hetkel lippas ta juba kodu suunas, karvad turris ning saba jalgade vahel. 9. Hundi lõhn puudutas ta ninasõõrmeid. 10. Lambad aimasid hädaohtu ja tormasid robinal hunnikusse, määgisid hirmunult ja jooksid läbisegi. 11. Nad ei teadnud, kust küljest peab kartma pealetungi. 12. Ehmatusega muutusid nad nii segaseks, et ei taibanud kojugi joosta.

(L. Tigase „Hunt ja kutsikas“ ainel.)

Näidis: Lambad ^{ö.} sõid rohtu.

42. Astmevaheldus.

383. **Ülesanne.** Korrata, missugustel õpitud käändsõnad del on kaks astet: tugev ja nõrk.

Käändsõnade tugeva ja nõrga astme määramiseks vaadeldakse nende ainsuse osastavat ja omastavat. Miks teisi käändeid ei vaadelda?

384. **Ülesanne.** Leida rohkesti selliseid sõnu, mille del ei ole tugevat ega nõrka astet!

Näiteks:

Ains. nimetav	Ains. osastav	Ains. omastav
kes? mis?	keda? mida?	kelle? mille?
ema	ema	ema
raamat	raamatult	raamatu
neiu	neiu t	neiu
nädal	nädala t	nädala
töö	töö d	töö
	jne.	

Nähtust, et sõna **tüvi** on kord tugevas, kord nõrgas astmes (vahetab astet), nimetatakse **astmevahelduseks**. Neid sõnu, milledes esineb astmevaheldus, nimetatakse **astmevahelduslikkudeks**, teisi **astmevahelduseta sõnadeks**.

386. **Ülesanne.** Määrata antud sõnadest 15 kirjalikult, teised suuliselt, kas nad on astmevahelduslikud või mitte! Kirjalik määramine teha näidise eeskujul!

maa, kool, jutt, siga, kuur, kumm, krae, tuulik, linn, hani, pesa, saal, taat, truu, rike, tuba, vaat, pall, lukk, tõsi, viil, mõte, kuub, kodanik, lill, luba, hele, summa, tuju, papp, hea, viis, püss, hapu, mõök, vesi, teade, olevik, kate, säde, uss, vana, pütt, saabas.

N ä i d i s:

Sõna algvorm	Ains. osastav	Ains. omastav	Otsus
raamat	raamatult	raamatu	Astmevahelduseta, kadu, vältemuutust pole.
kukk	kukke	kuke	Astmevahelduslik, vältemuutus.
vagu	vagu	vao	Astmevahelduslik, hääliku g kadu.

jne.

387. **Ülesanne.** Vaadelda pöörsõna t ü v e leidmist! Tüvi on trükitud jämendatult.

õppima = õppi + ma
 kirjutama = kirjuta + ma
 vigurdama = vigurda + ma
 laon = lao + n

hüppasime	=	hüppa + sime
joogu	=	joo + gu
hakanud	=	haka + nud
õpime	=	õpi + me

jne.

388.

Kui pöörd sõnast eraldada lõpp, jääb järele **pöörd-
sõna tüvi**.

389. **Harjutus.** Eraldada püstkriipsuga järgmiste pöörd-
sõnade lõpp ja tõmmata tüvele joon alla!

paluma, palunud, palume, palusin, palusite

kukkuma, kukkunud, kuku, kukuvad, kukuksid, kuk-
kusite

lugema, loen, loevad, lugesime, lugegu, luges, loeks,
lugenud

vabandama, vabandasin, vabandanud, vabandame, va-
bandagu

hakkama, hakkad, hakanud, hakkas, hakkaksid, hakka,
hakkan

saatma, saadame, saanud, saatsid, saadaksime, saada

saagima, saevad, saagisin, saagitud, saeks, saagige

magama, magab, magasid, maganud, magaksid

N ä i d i s: paluma, palunud, ...

390. **Ülesanne.** Vaadelda muudatusi pöörd sõna tüves!

õppi ma, õpi n, õppi sin, õppi nud	—	vältemuutus
hakka ma, hakka n, haka nud, haka ku	—	„
soovi ma (III), soovi n (II), soovi nud (III)	—	„
luge ma, loe n, luge sime, loe, luge nud	—	hääliku kadu
laadi ma, lae n, laadi nud, lae ksin	—	„ „
palu ma, palu me, palu nud, palu gem	—	muutuseta
muutu ma, muutu n, muutu sime, muutu nud	—	„

391. **Ülesanne.** 1) Esitada 10 pöörd sõna **ma**-algvormis, mille muudetes esineb tüves häälikute v ä l t e m u u t u s!

2) Esitada 10 pöörd sõna **ma**-algvormis, mille muudetes esineb tüves h ä ä l i k u k a d u!

3) Esitada 10 pöörd sõna **ma**-algvormis, mille muudetes tüvi jääb m u u t m a t u k s!

392. **Ülesanne.** Vaadelda, millal pöörd sõna on tugevas, millal nõrgas astmes! Koostada samasugune tabel oma näidetega!

Tugev aste	Nõrk aste (tüves on mõni häälik lühenenud või kadunud)
õppi ma (III); õppi nud (III) kukku ma (III), kukku nud (III)	õpi n (II), õpi (II), õpi ks (II) kukulme (II), kuku n (II), kuku (II)
hakka ma (III), hakka n (III) soovi ma (III), soovi nud (III)	haka nud (II), haka ku (II) soovi n (II), soovi (II), soo- vilks (II)
kääna ma (III), kääna n (III) luge ma, luge nud, luge gu veda ma, veda nud, veda ge	kääna nud (II), kääna ke (II) loeln, loe ksime, loe vea me, vea ks, vea

393.

Pöörd sõnad on astmevahelduslikud, kui neil on tugev ja nõrk aste.

394. **Ülesanne.** Meenutada, missugustes käänetes vaadeldakse käänd sõnu, kui tahetakse teada, kas sõna on astmevahelduslik või mitte (vt. nr. 383)!

395. **Ülesanne.** Vaadelda, missuguseid muuteid vaadeldakse p ö ö r d s õ n a juures, kui tahetakse teada, kas pöörd sõna on astmevahelduslik või mitte!

ma-algvorm	Olevik	nud-vorm	Otsus:
õppi ma	õpi n	õppi nud	Astmevahelduslik, vältemuutus.
hakka ma	hakka n	haka nud	Astmevahelduslik, vältemuutus.
kaalu ma	kaalu n (II)	kaalu nud (III)	Astmevahelduslik, vältemuutus.
kuula ma	kuula n (III)	kuula nud (II)	Astmevahelduslik, vältemuutus.
kadu ma	ka n	kadu nud	Astmevahelduslik, hääliku d kadu.
tagu ma	ta n	tagu nud	Astmevahelduslik, hääliku g kadu.
vala ma	vala n	vala nud	Astmevahelduseta.
hukku ma	hukku n	hukku nud	Astmevahelduseta.

396. **Harjutus.** Valida 15 pöörd sõna ja uurida eelmise ülesande eeskujul, kas nad on astmevahelduslikud või astmevahelduseta!

397. **Harjutus.** Tõmmata järgmistest sõnadest neile joon alla, mis on astmevahelduseta!

puu, magama, häbelik, laduma, kuus, hoop, konn, tukkuma, maalima, saba, tikk, tallama, küte, saagima, uus, petuma, vesi, tegema, õis, ruttama, öö, sulama, rikas, lippama, talu, nägu, kirjutama, saabas, uppuma, sepp, nägema.

43. Pööramine.

398. **Ülesanne.** Korrata pöörd sõnast nr. 177—180!

399. **Harjutus.** Kirjutada järgnevast katkendist pöörd sõnad välja, leida neile vastav küsimus ja moodustada nende ma-algvorm!

1. Leninil oli väga kiire kõnnak. 2. Isegi siis, kui ta

kodus järele mõtles raamatu üle, mida ta kirjutas, käis ta seejuures toa nurgast nurka — ei käinud, vaid pea-aegu jooksis.

3. Niisama kiiresti kandis ta laupäevakul palke.

4. Lõpuks väsisid kõik ja istusid puhkama, suitsetama.

5. Vladimir Iljitš ei suitsetanud ja puhata nagu ka ei kavatsenud. Ta vaatas kord kellale, kord järelejäanud tammetüvedele ja kivihunnikuile.

6. Viimaks istus ta siiski puhkavate šeltsimeeste juurde.

7. Keegi pakkus talle suitsu.

8. Lenin lükkas pakkumise tagasi ja jutustas, et tema pidi küll suitsetama hakkama, kui ta õppis gümnaasiumis, kuid jättis selle varsti maha ja seitsaadik ei suitseta enam.

9. Kõik oleksid meelsasti tahtnud Vladimir Iljitšiga kauemini juttu ajada, kuid ta võttis jälle kella välja: tal oli täna veel vaja jõuda Rahvakomissaride Nõukogu koosolekule.

10. Pärast puhkust hakati kandraamidil kive ja prügi ära kandma.

11. See lõpetati kiiresti ja mindi laiali väsinult, kuid väga rahuldatult.

12. Kõik said aru, et nad täna olid teinud tööpoolest tähtsa teo, — järgmisele laupäevakule lähevad kõikjal uued miljonid nõukogude inimesi.

13. Lähevad sellepärast, et Lenin andis neile eeskuju.

(A. Kononov, „Jutustusi Leninist“.)

Näidis:

Pöördsõna
muutes

mõtles
oli

Küsimus

mida tegi?
mida tegi?

Pöördsõna
ma- algvorm

mõtles
olema

400.

Pöördsõna esineb väga paljudes muudetes. Pöördsõna muutmist nimetatakse **pööramiseks**.

401. **Harjutus.** Jätkata alustatud harjutust ja vaadelda, millal kirjutatakse **ma**-algvormis **-dama**, millal **-tama**!

askel dama	kasva tama
kannel dama	kirju tama
pimen dama	hääle tama
ähvar dama	joonis tama

jne.

402.

Lõpp **-dama** kirjutatakse ainult **l**, **n** ja **r** järel.

403. **Harjutus.** Koostada 15 lauset, milles esineb harjutuses nr. 401 toodud pöördsõnu **ma**-algvormis! Lausetes tõmmata neile joon alla!

Näidis: Tüdruk hakkas hädaldama. Läksin vennaga jalutama.

404. **Ülesanne.** Vaadelda pöördsõna pööramist!

Ainsus.

Mitmus.

1. pööre: (ma) õpin	(me) õpime
2. pööre: (sa) õpid	(te) õpite
3. pööre: (ta) õpib	(nad) õpivad

405.

Pöördsõnal on ainsus ja mitmus.

Pöördsõnal on nii ainsuses kui ka mitmuses kolm pööret: 1., 2. ja 3.

406. **Ülesanne.** Tõmmata järgmises palas pöördsõnadele joon alla! Õeldise kohale kirjutada **ö**. ja öeldise järele sulgudesse, mitmendas pöördes ta on!

1. Seisame kolmekesi, mina, Jaan ja Valdur, pärast tunde kooli õuel. 2. Otsustame enne kojuminekut korraldada viidujooksu teekäänuni ja sealt tagasi. 3. Kiiresti ruttame

maanteele, seame endid ritta ja minu käskluse peale pistame korraga jooksma. 4. Alguses veab Jaan. Tihedalt tema kannul lippab Valdur. 5. Mina jookslen tagasihoidlikult ja jään alguses teistest tublisti maha. 6. Niisugune järjestus püsib tükk aega. 7. Siis aga väsivad kaaslased liiga kiirest jooksmisest ja ma jõuan neile järele. 8. Varsti möödun neist ja jõuan esimesena tagasi. 9. Teisele kohale tuleb Valdur ja viimasele Jaan. 10. Me kõik kolm lõõtsutame ja oleme üleni higised. 11. Jalutame seejärel võidujooksust jutustades natuke aega ringi, võtame siis koolikotid ja sammume koju.

Näidis: Seisame (mitm. 1. p.) kolmekesi . . . .

407. **Harjutus.** Kirjutada järgmine katkend nii, et need pöördsonad, mis on öeldiseks, näitaksid möödunud tegevust! Öeldistele tõmmata joon alla!

1. Ema paneb pudrutaldriku lauale ja nihutab leivavii-laku poisi käeulatusse. 2. Siis kallab ta sorinal kohvi kruusi, läheb kapi juurde, paneb sealt suhkrutoosist poolteist lusikat peent suhkrut kohvisse ja kallab laualt plekktoobist piima peale. 3. Kohvikruusi asetab ta pudrutaldriku taha. 4. Poiss sõuab paar korda teelusikaga kohvis, siis kaabib põhjast sulamata suhkrut ja imeb selle magusa suutäie sulaks. 5. Ta paneb lusika tagasi kruusi ja hakkab putru sööma.

Näidis: Ema pani pudrutaldriku . . .

408.

Tegevus võib olla kahes ajas: **olevikus** ja **minevikus**.

Olevik näitab praegust, käesolevat tegevust.

Minevik näitab möödunud tegevust.

409. **Ülesanne.** Järgmistes lausetes esineb kaks mineviku vormi: liht- ja **täisminevik**. Lihtmineviku

vormid on trükitud harvendatult, täismineviku vormid jämendatult. Kirjutada need välja ja lisada oma näiteid juurde!

1. Vahetunnil teatas Ilme mulle, et ta on seinalehele mõned pildid joonistanud. 2. Ta andis need minu kätte. 3. Vaatasin neid paari teise õpilasega ja viisime siis joonistused hulgakesi õpetaja kätte. 4. Õpetaja kiitis neid ja küsis meilt, kas me oleme seinalehe kaastööle ka mõtelnud.

Näidis: Lihtminevik   Täisminevik
teatas   on joonistanud
jne.

410.

Lihtminevikku väljendatakse ühe sõnaga, täisminevikku aga pöörsõna olema muudete (olen, oled, on jne.) abil.

411. Ülesanne. Vaadelda pöörsõna õppima pööramist olevikus, liht- ja täisminevikus!

Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik
Ainsus	1. (ma)	õpi n	õppi si n	ole n õppi nud
	2. (sa)	õpi d	õppi si d	ole d õppi nud
	3. (ta)	õpi b	õppi s	on õppi nud
Mitmus	1. (me)	õpi me	õppi si me	ole me õppi nud
	2. (te)	õpi te	õppi si te	ole te õppi nud
	3. (nad)	õpi vad	õppi si d	on õppi nud

Urida:

Missuguses minevikus kirjutati harjutus nr. 407?

412. Ülesanne. Pöörata eelmise ülesande eeskujul sõna kukkuma!

413. **Ülesanne.** Koostada 7 lauset, milles öeldis on lihtminevikus, ja 7 lauset, milles öeldis on täisminevikus!

414. **Ülesanne.** Vaadelda lihtmineviku moodustamist! Missuguses astmes on lihtminevik?

ma- algvorm	Nõrgas astmes	Lihtminevik
õppi ma	õpin	õppi sin
kukku ma	kukun	kukku sid
sattu ma	satun	sattu s
luge ma	loen	luge sime
pid ma	pean	pid site
hakk ma	hakanud	hakk sid
soovi ma	soovin	soovi sin

415.

Lihtminevik tuletatakse **ma-**algvormist.

Astmevahelduslike pöörd sõnade **lihtminevik on tugevas astmes.**

416. **Harjutus.** Koostada lauseid, milledes öeldis on järgmiste pöörd sõnade lihtminevikus! Öeldisele tõmata joon alla!

Lõppema, kaduma, lakkuma, hüppama, nägema, tekkima, kammima, küdema, sattuma, hakkama, lugema, marssima, jonnima.

*417. **Ülesanne.** Korrata nr. 128!

418. **Ülesanne.** Lisada antud näidetele samasuguseid juurde!

ma- algvorm	Lihtminevik
and ma	and sin
püüd ma	püüd sime

jne.

Miks kirjutatakse nende sõnade lihtminevikus s ees **d**?

419. **Harjutus.** Koostada 15 lauset! Õeldisena tarvitada järgmisi pöörd sõnu lihtmineviku ainsuse 1., 2. ja mitmuse 1., 2. ja 3. pöördes:

andma, kandma, tundma, kündma, hoidma, hüüdma, püüdma, leidma, võidma, jõudma, sõudma, seadma, teadma, needma.

420. **Ülesanne.** Vaadelda harvendatult trükitud õeldisena tarvitatud pöörd sõnu!

I.

1. Linnud laulavad rõõmsasti. 2. Isa kündis põldu. 3. Ma olen harjunud varakult tõusma.

421.

Pöörd sõna **kindlas kõneviisis** näitab, et temaga väljendatud tegevus on **kindel**.

II.

1. Ma aitaksin sind, kui ma terve oleksin. 2. Isa oleks kindlasti tulnud, kui ta oleks kutse kätte saanud.

422.

Pöörd sõna **tingivas kõneviisis** näitab, et temaga väljendatud tegevus võib toimuda teatavatel **tingimustel**.

III.

1. Sa jää siia! 2. Poiss hakkab õppima! 3. Õppige alati korralikult!

423.

Pöörd sõna **käskivas kõneviisis** avaldab **käsku, soovi**.

424. **Ülesanne.** Vaadelda sõna **kukkuma** pööramist kindlas, tingivas ja käskivas kõneviisis!

Kõneviis	Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik
Kindel kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	kukun kukuld kukub	kukkulsin kukkulsid kukkuls	olein kukkunud oleid kukkunud on kukkunud
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	kukume kukulte kukuvad	kukkulsime kukkulsite kukkulsid	oleme kukkunud olete kukkunud on kukkunud
Tingiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	kukuksin kukuksid kukuks		oleksin kukkunud oleksid kukkunud oleks kukkunud
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	kukuksime kukuksite kukuksid		oleksime kukkunud oleksite kukkunud oleksid kukkunud
Käskiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	— kuku! kukku!		
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	kukku! kukku! kukku!		

425. **Mõtlemiseks.** Miks käskiva kõneviisi olevikul puudub 1. pööre? Miks käskival kõneviisil ei ole minevikku?

426. **Harjutus.** Koostada 5 lauset, milles **öeldis** on kindlas kõneviisis, 5 lauset tingivas kõneviisis ja 5 lauset käskivas kõneviisis!

427. **Ülesanne.** Uurida, missuguses kõneviisis on eespool pööratud sõna **õppima!** Missuguse kõneviisi olevikus vaadeldakse pöördsõnu nende astmevahelduslikkuse määramisel (vt. nr. 395)?

428. **Ülesanne.** Vaadelda ja jätkata tingiva kõneviisi oleviku tuletamist!

**Kindla kõneviisi
olevik**

õp|n

hakka|d

loe|b

muutu|me

**Tingiva kõneviisi
olevik**

õp|ks|n

hakk|ks|d

loek|s

muutu|ks|me

jne.

429.

Tingiva kõneviisi olevik tuletatakse kindla kõneviisi olevikust.

430. **Harjutus.** Kirjutada järgmisest luuletusest välja need pöördsõnad, mis on öeldiseks! Missuguses kõneviisis ja ajas need pöördsõnad on? Märkida väljakirjutatud pöördsõnade järele, mitmendas pöördes nad on!

Ühte laulu tahaks laulda.

Gustav Suits.

Ühte laulu tahaks laulda, ühteainukest:
mis kui vägev merelaine kerkiks südamest.
Mis kui vägev merelaine veereks üle maa,
kohaks läbi rahva hingest hiigla-ihana.

Kohaks läbi rahva hingest, tõuseks meeste meel,
 lööksid välku vaimumõõgad suurte tööde teel.
 Lööksid välku vaimumõõgad kodutaeva all.
 Ja nii mõnda kuldset tähte säraks üleval.

Selgituseks. Luuletuses on autor kirjutanud: „Ühte laulu tahaks laulda...“ (tahaks — tingiva kõneviisi oleviku ainsuse 3. pööre). Peaks aga olema: „Ühte laulu (ma) tahaksin laulda...“

Rahvas tarvitab sageli tingiva kõneviisi ainsuse 1. pöörde asemel 3. pöoret, mis aga on viga. Luuletuses on autor seda teinud sellepärast, et rõhuda tuleksid õieti (Üh-te lau-lu ta-haks [ta-hak-sin] laul-da). Luuletuses on see lubatud, muidu aga mitte.

431. **Harjutus.** Koostada 7 lauset, milles öeldis on tingiva kõneviisi oleviku või täismineviku ainsuse 1. pöordes! Pärast muuta samu lauseid nii, et öeldist tuleb tarvitada ainsuse 3. pöordes!

Näidis: 1. Kui ma raamatu saaksin, siis hakkaksin kohe lugema. 2. Kui ta raamatu saaks, siis hakkaks ta kohe lugema.

432. **Ülesanne.** Vaadelda käskiva kõneviisi lõppe!

1. (ma)	—	—
2. (sa)	õpi!	hüppa!
3. (ta)	õppi gu!	hüpa ku!
1. (me)	õppi gem!	hüpa kem!
2. (te)	õppi ge!	hüpa ke!
3. (nad)	õppi gu!	hüpa ku!

433.

Käskiva kõneviisi lõpud on: **-gu, -gem, -ge** või **-ku, -kem, -ke.**

*434. Ülesanne. Korrata nr. 120 ja 122!

435. Ülesanne. Leida järgnevaist ja omapoolt juurdelisatud näidetest, missuguste kaashäälikute järel kirjutatakse käskivas kõneviisis -gu, -gem, -ge, missuguste järel -ku, -kem, -ke!

I.

ma-algvorm

andma

püüdma

jätma

muutma

seisma

jooksma

tegema

Käskiva kõneviisi vorme:

andku, andkem, andke

püüdku, püüdgem, püüdke

jätku, jätgem, jätke

muutku, muutgem, muutke

seisiku, seisigem, seisike

jooksiku, jooksigem, jooksike

tehku, tehigem, tehike

436.

d, t, s, h järel kirjutatakse käskivas kõneviisis alati -ku, -kem, -ke.

II.

ma-algvorm

tulema

panema

surema

Käskiva kõneviisi vorme:

tulgu, tulgem, tulge

pangu, pangem, panige

surgu, surgem, surige

jne.

437.

l, n, r järel kirjutatakse käskivas kõneviisis alati -gu, -gem, -ge.

438. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele **g** või **k**!

1. Ol—e vait! 2. Peit—em end nüüd kiiresti! 3. Jooks—e poisile appi! 4. Tul—u keegi siia! 5. Lapsed, püüd—e kana kinni! 6. Ta kast—u täna lilli! 7. Võidel—e võiduni! 8. Hüüd—e kari koju! 9. Nad sead—u raamatud korda! 10. Jät—em jonni, jät—em viha! 11. Näh—u igauks, kuidas sa töötad! 12. Tütarlapsed min—u teise klassi! 13. Sõud—em taktis! 14. Te hoid—e siit otsast kinni! 15. Kõnel—e, lapsed, valjemini! 16. Teh—e uks lahti! 17. Tiiu ja Linda, lüps—e nüüd lehmad! 18. Tüdrukud, kat—e laud! 19. Pes—e iga päev hambaid! 20. Nad kand—u puid tuppa! 21. Jooks—em kiiremini! 22. Künd—e kuni lõunani, traktoristid!

439. **Ülesanne.** Vaadelda ja jätkata käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde tuletamist!

Kindla kõneviisi olevik

õpi|n
marsi|me
hakka|d
saada|n
teelte

**Käskiva kõneviisi ainsuse
2. pööre**

õpi!
marsi!
hakka!
saada!
tee!

jne.

440.

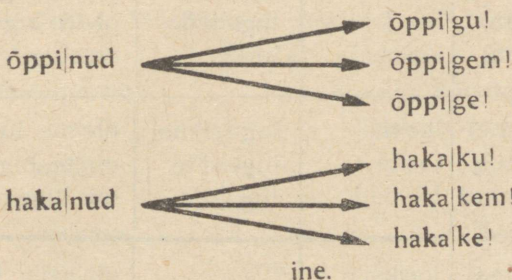
Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre tuletatakse **kindla kõneviisi olevikust.**

441. **Harjutus.** Koostada 10 lauset! Õeldisena tarvitada pöördõnu käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöordes! Õeldisele tõmmata joon alla!

442. **Ülesanne.** Vaadelda ja jätkata käskiva kõneviisi ainsuse 3. pöörde ja mitmuse 1., 2. ja 3. pöörde tuletamist!

nud-vorm

Käskiv kõneviis

443.

Käskiva kõneviisi kõik pöörded peale ainsuse 2. pöörde tuletatakse **nud**-vormist.

444. **Harjutus.** Pöörata kindlas, tingivas ja käskivas kõneviisis sõna **õppima** (vt. nr. 411 ja 425)!

445. **Ülesanne.** Uurida, millal on sõna **õppima** tugevas, millal nõrgas astmes!

446. **Ülesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „õppima“ pööratakse: **kukkuma**, **sattuma**, ...

*447. **Ülesanne.** Sõna **marssima** pööratakse nagu sõna **õppima**. Meenutada, kus oli sõnast **marssima** eespool juttu!

Koostada 10 lauset! Õeldiseks tarvitada sõna **marssima** muuteid! Õeldisele tõmmata joon alla!

448. **Harjutus.** Koostada 20 lauset! Õeldiseks valida **õppima**-tüübilisi sõnu! Õeldisele tõmmata joon alla!

449. Ülesanne. Vaadelda sõna lugema pööramist!

Kõneviis	Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik
Kindel kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	loe n loe d loe b	luge si n luge si d luge s	ole n luge nud ole d luge nud on luge nud
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	loe me loe te loe vad	luge si me luge si te luge si d	ole me luge nud ole te luge nud on luge nud
Tingiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	loe ksi n loe ksi d loe ks		ole ksi n luge nud ole ksi d luge nud ole ks luge nud
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	loe ksi me loe ksi te loe ksi d		ole ksi me luge nud ole ksi te luge nud ole ksi d luge nud
Käskiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	. . . . . loe! luge gu!		
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	luge gem! luge ge! luge gu!		

450. Ülesanne. Uurida pööramisest, millal on sõna **lugema** tugevas, millal nõrgas astmes!

451. Harjutus. Pöörata kindlas, tingivas ja käskivas kõneviisis sõna **küdemä!**

452. Ülesanne. Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „lugema“ pööratakse:

siduma, kaduma, küdema, laduma, sugema, pugema, kuduma, tagama, pügama, kudema, liguma,...

*453. Ülesanne. Korrata nr. 348 ja 358!

454. Harjutus. Moodustada **lugema**-tüübilistest sõnadest kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre!

ma-algvorm

**Kindla kõneviisi oleviku
ainsuse 1. pööre**

lugema

loen

siduma

seon

küdema

köen

jne. .

455. Ülesanne. Missuguste häälikute kadu esineb **lugema**-tüübiliste sõnade pööramisel?

Millega asendub **b, d, g** kao korral **ma**-algvormis olev **i, u, ü**?

456. Harjutus. Panna sulgudes olevad sõnad kindla kõneviisi olevikku!

1. Minu isa (põdema) juba pikemat aega. 2. Ma (lugema) veel kümme lehekülge. 3. Vaata, kas ahi (küdema)! 4. Kuhu te (pugema)? 5. Sepad (taguma) rauda. 6. Konn (kudema) varakevadel. 7. Luba, ma (siduma) selle koti suu kinni! 8. Ema (kuduma) villast kleidiriiet. 9. Nad (pidama) palju lambaid. 10. Tule, ma (sugema) su juuksed siledaks! 11. Ta (laduma) need puud riita. 12. Isa (siduma) praegu koormat. 13. Tünn (liguma), tiigis. 14. Naised (pügama) lambaid. 15. Kana (nägema) õhtul halvasti. 16. Ma (pugema) nüüd peitu. 17. Ahi (küdema). 18. Aeg (kaduma) kiiresti. 19. Õpilased (pidama) hoolsalt õppima. 20. Ta (põdema) rasket haigust.

M ä r k u s : liguma — leob — ligunud

ligunema — liguneb — ligunenud.

457. Ülesanne. Vaadelda sõna **jätma** pööramist!

Kõneviis	Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik
Kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	jätan jätad jätab	jätsin jätsid jättis	olen jätnud oled „ on „
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	jätame jätate jätaavad	jätsime jätsite jätsid	oleme jätnud olete „ on „
Tingiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	jätaksin jätaksid jätaks		oleksin jätnud oleksid „ oleks „
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	jätaksime jätaksite jätaksid		oleksime jätnud oleksite „ oleksid „
Käskiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	— jäta! jätku!		
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	jätkem! jätke! jätku!		

458. Ülesanne. Uurida, missugustes vormides on sõna **jätma** tugevas, missugustes nõrgas astmes!

Miks kirjutatakse sõnades **jätsin**, **jätnud** ülipikk **t** ühekordse tähega?

459. Harjutus. Pöörata sõna **jätma** eeskujul sõna **võtma**!

460. Ülesanne. Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „jätma“ pööratakse: võtma, katma, ...

*461. Ülesanne. Vaadelda järgmist tabelit!

Jaatav kõne (öeldis jaatab, käsib)	Eitav kõne (öeldis eitab, keelab)
Vello korjas tuhka. Isa kiidab Vellot. Vello on igal aastal tuhka kogunud. Kui Vello kogu talve oleks tuhka kogunud, siis oleks tal nüüd palju tuhka. Koguge tuhka!	Helve ei korjanud tuhka. Isa ei kiida Helvet. Helve ei ole kunagi tuhka kogunud. Kui ma kogu talve ei oleks tuhka kogunud, siis ei oleks mul nii palju tuhka. Ärge jätke tuhka kogumata!

*462.

Pöördsõna tegevus on jaatav või eitav. Jaatamine annab **jaatava**, eitamine **eitava kõne**. Eitava kõne juures tarvitatakse abisõnu **ei, ära**.

*463. **Harjutus.** Koostada lauseid, milledes öeldis on eitavas kõnes!

*464. **Mõtlemiseks.** Missuguses kõnes on eespool kõik sõnad seni pööratud?

*465. **Ülesanne.** Korrata, millal tarvitatakse täis-, millal osasihitist (vt. nr. 219—222)!

*466. **Ülesanne.** Vaadelda sihitist jaatavas ja eitavas kõnes!

Jaatavas kõnes saab tarvitada täis- ja osasihitist	Eitavas kõnes saab tarvitada ainult osasihitist.
Isa kaevab peenraid (mida?). Pane kapsataimed (mis?) vette! Sõin leivatüki (mille?) ära.	Ma ei kastnud taimi (mida?). Ära pane kapsataimi (mida?) vette! Ma ei söönud leivatükki (mida?) ära.

*467. **Ülesanne.** Koostada sihitisega lauseid, milledes öeldis on eitavas kõnes!

*468. **Ülesanne.** Korrata nr. 191-II ja 196!

469. **Ülesanne.** Vaadelda harvendatult trükitud pöörd-sõnade vorme!

Lauses on alus (tegija).	Lauses alus (tegija) puudub.
Isa künnab põllul. Isa oli tõusnud vara üles. Vend hakkas külvama. (Teie) tulge sööma!	Praegu küntakse kõikjal. Oli tõustud vara üles. Hakati külvama. Tuldagu sööma!
Isikuline tegumood	Umbisikuline tegumood

470. **Harjutus.** Kirjutada järgmisest katkendist välja kõik isikulises ja umbisikulises tegumoes olevad pöörd sõnad!

1. Latikapüügile sõidetakse harilikult õhtu eel, valitakse lahekäär, lastakse võrgud tasakesi vette ja asutakse ise

kalamajakesse ootama. 2. Koidu tulekul algab võrkude tühjendamine. 3. Hea saagi puhul kubisevad võrgud suurist toredaist latikaist, kes seisavad hõredas võrgus peaaegu liikumatult paigal. 4. Lõbusas tujus ja lauldes läheb sõudmine üle lahe tagasi maabumisranda.

5. Kodus roogitakse kalad puhtaks, lahatakse nad lapiti pooleks, nii et üks pool teisega ühendusse jääb, soolatakse tugevasti ja riputatakse siis välja õhu kätte õrrele kuivama. 6. Seal kuivab soolatud kala kõvaks kui luu. 7. Kuivale pööningule või aidalakke riputatakse nad siis nagu vihad ja pika aja seisab pruun-punane kala maitsev ja hea.

(J. Vahtra „Peipsil“ ainel.)

Näidis:

Isikulises tegumoes:
algab

Umbisikulises tegumoes:
sõidetakse

* Mõtlemiseks: Missuguses ajas on see katkend kirjutatud?

471. **Ülesanne.** Missuguses tegumoes on kõik pöörd-sõnad eespool pööratud?

* Tähele panna! Täpselt öeldes on näiteks vorm õppis:

isikulise tegumoe kindla kõneviisi lihtmineviku jaatava kõne ainsuse 3. pööre!

472. **Harjutus.** Moodustada antud näidete eeskujul jätma-tüübilistest sõnadest umbisikulise tegumoe vorme!

ma-algvorm

jätma

Umbisikulise tegumoe vorme

jäetakse (mitte: jätetakse!)

jäeti (mitte: jäteti!)

on jäetud (mitte: jätetud!)

jäetaks (mitte: jätetaks!)

jäetagu! (mitte: jätetagu!)

kütma

köetakse, ei köeta

köeti, ei köetud

on köetud, oli köetud

köetaks, ei köetaks

köetagu! ärgu köetagu!

jne.

*473. Ülesanne. Korrata nr. 183!

474. Harjutus. Moodustada antud näidete eeskujul pöörd sõnadest nimisõnalisivormel!

ma-algvorm

õppilma

kukkulma

lugelma

jätma

tulema

peselma

Tegijanimi

õppi|ja

kukku|ja

luge|ja

jät|ja

tuli|ja

pesi|ja

Teonimi

õppi|mine

kukku|mine

luge|mine

jät|mine

tule|mine

pesi|mine

475.

Tegijanime lõpp on -ja.

Teonime lõpp on -mine.

476. Harjutus. Koostada 20 lauset, milles esineb tegijanimi.

44. Kordavat.

477. Harjutus. Kirjutada küsimärgidega sõnad õiges tugevusastmes!

1. Sa oled selle tük?i hästi ära õp?inud. 2. Kui tunnid lõp?evad, lähme nurmenuk?e nop?ima. 3. Nop?i mulle mõni karukäp?! 4. Urve tik?is rät?i, Irma lap?is tek?i, Mati lak?is kep?i. 5. Tek?is küsimus, kes hakkab kot?e lap?ima. 6. Õp?i suk?a kuduma! 7. Te olete kõik luk?ud ära rik?unud. 8. Joostes kuk?usid tik?ud rüp?est maha. 9. Koer lak?ub kap?ast sup?i. 10. Lep?ige seekord nende jut?udega! 11. Kuk?ed tük?isid kaklema. 12. Pak?ige munad tak?udesse ja siduge rät?isse! 13. Halb ilm rik?uks meie jalutuskäigu. 14. Kas sa oled Maiega ära lep?inud? 15. Need lep?ad kip?uvad põldu varjama. 16. Ta top?is tak?ud kot?i! 17. Kui mul aega oleks, lap?iksin su jak?i otsekohe. 18. Mars?ige kiiresti edasi! 19. Trük?in teadaande valgele pap?ile! 20. Me oleme alati hoolsasti õp?inud. 21. Varsti lõp?eb koolitöö.

478. **Harjutus.** Asetada sulgudes olevad sõnad käs-kiva kõneviisi nõutavasse pöördesse! Jälgida kirjavahemärke!

1. Vanemad poisid (kandma — mitm. 3. pöördes) pingid klassist välja! 2. Te (minema — mitm. 2. p.) liiva tooma! 3. Sa (hüüdma — ains. 2. p.) poisid kokku! 4. (ütleva — mitm. 2. p.) Peetrile ja Ülolle, et nad (kittima — mitm. 3. p.) aknaid! 5. Te (hoidma — mitm. 2. p.) redelit! 6. Valdeko, (taguma — ains. 2. p.) naelad sirgeks! 7. (õppima — mitm. 1. p.) liimivärvi valmistama! 8. Ants, ära (rikkuma — ains. 2. p.) kliisterdamisel tapeeti! 9. (katma — ains. 2. p.), Virve, kapp ajalehtedega! 10. Milvi (pidama — ains. 3. p.) nõöri otsast kinni! 11. (andma — ains. 2. p.) vasar Antsu kätte! 12. Ärge (kukkuma — mitm. 2. p.) tellingutel alla! 13. (noppima — ains. 2. p.) naelad üles, Eero! 14. Ilmar, (saagima — ains. 2. p.) kolm meetripikkust lauda! 15. (andma — mitm. 2. p.) suuri naelu! 16. Poisid (lakkima — mitm. 3. p.) pildiraamid üle! 17. (tulema — mitm. 2. p.) mulle, Heljo ja Juta, appi! 18. (ütleva — mitm. 2. p.) Reinnule, et ta savi tooks! 19. Nad (tegemea — mitm. 3. p.) värvi

juurde! 20. (laduma — ains. 2. p.) puud riita! 21. Tüdrukud (lappima — mitm. 3. p.) vanu käterätte! 22. Ta (pesema — ains. 3. p.) eeskoja aknad puhtaks! 23. Ära (tukkuma — ains. 2. p.) töö juures! 24. Maret ja Salme, (pakkuma — mitm. 2. p.) töötajatele võileibu! 25. Olev, (seadma — ains. 2. p.) pingid kohale! 26. Helga, (lugema — ains. 2. p.), mitu last on tööl!

N ä i d i s: Vanemad koolipoisid k a n d k u pingid klassist välja!

*479. **Harjutus.** Panna puuduvad kirjavahemärgid!

1. Paljud noored unistavad ainult reisimisest 2. Kas nad aga ei unusta et meie suur maa algab juba nende maja ukse eest

3. Sa unistad kaugetest maadest kuid sinu ümber on osa Kodumaad mida sinu esivanemad oma higiga on niisutanud 4. Kas sa aga tunnend oma kodukohta 5. Kas sa tead mil-lal tekkis ja kuidas kasvas sinu kodulinn 6. Kas sa tunnend oma linna ümbrust nii hästi et sa pimedaski seal ära ei eksi 7. Kas sa tunnend nimepidi kõiki puid ja lilli mis kasvavad lähimas metsas 8. Kas sa tunnend hääle järgi kõiki linde kes seal elavad 9. Kas sa tead kui kaugele saab sõita jõel mis sinu külast läbi voolab 10. Sa ei aimagi kui palju huvitavat on sinu ümber päris sinu lähedal

11. Õpi kõike seda tundma ja armastama

(N. N. Mihhailovi „Meie kodumaa“ järgi.)

*480. **Harjutus.** Määrata järgmistes lausetes kõik tun-tud l a u s e l i i k m e d! Alusele kirjutada a, öeldisele ö, sihitisele s. ja täiendile t.

1. Omal ajal tekkis Moskva linn tähtsa veetee äärde. 2. Aja jooksul Moskva jõgi kuivas. 3. Jõgi jäi madalaks. 4. Madala vee tõttu võisid jõge mööda Moskvasse sõita ai-nult väikesed laevad. 5. Moskva veevärk kannatas veepuu-duse all. 6. Seltsimees Stalini ettepanekul ühendati Moskva

jõgi üle 100 kilomeetri pikkuse kanali abil Volga jõega.
7. Volga vesi voolab mööda seda kanalit Moskva jõkke.
8. Nüüd pääsevad seda sügava veega teed mööda Nõukogude
Liidu pealinna isegi suured Volga aurikud. 9. Moskva vee-
värk sai külluses puhast vett.

(N. N. Mihhailovi „Meie kodumaa“ järgi.)

SISUKORD.

I vihk.

	Lk.
Kordamine	5
Lause ja sõna	10
Kuidas sõnad on lauses üksteisega seotud	11
Jutustav, küsi-, soov- ja hüüdlause	14
Sõnade algvorm	15
Täht ja häälik	16
Tähestik	17
Täis- ja kaashäälikud	18
Suur- ja väiketähtede kasutamine	19
Helilised ja helitud häälikud	21
Silbitamine	22
Lühike, pikk ja ülipikk täishäälik	24
Ühesilbilised sõnad, milledes ülipikk täishäälik kirjutatakse ühekordse tähega	28
Lühike, pikk ja ülipikk kaashäälik	29
Ühesilbilised sõnad, kus ülipikk kaashäälik märgitakse ühekordse tähega	32
Kordavat	34
Millal kirjutame liite -ki, millal -gi	35
Liithäälikud	38
Kaksiktäishäälikud	39
Liitkaashäälikud	41
Silbitamine ja poolitamine	49
Nimisõnad	51
Omadussõnad	54
Arvsõnad	58
Asesõnad	61
Käändsõnad	63
Pöörsõnad	64
Abisõnad	66
Kordavat	67

II vihk.

Lauseliikmed.

Öeldis	3
Alus	4

	Lk.
Sihitis	8
Täis- ja osasihitis	13
Täiend	16
Üte	19
Koondlause	22
Liitlause	27
Otsene kõne	38
Kordavat	40
Käänamine	42
Kordavat	61
Astmevaheldus	63
Pööramine	67
Kordavat	86

Vastutav toimetaja M. Küla

Ladumisele antud 5. IX 1946. Trükkimisele antud 18. XI 1946. Trükiarv 18200. Paber 56 x 79, ¹/₁₆. Trükipoognaid 5,75. Trükitähti trükipoognas 32832. Arvutuspoognaid 4,7. MB-06958. Tellimise nr. 4106. Trükikoda „Komunist“, Tallinn, Pikk 2.

На эстонском языке.

В. Ордик. Учебник эстонского языка для IV класса. II часть.

RBL. 1.30

A-16185

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00507205 5